

Approved

The University of Chicago
Libraries

EXCHANGE DISSERTATIONS

1874 Gronings dubbel

5

E. C. GRAVEMEIJER,

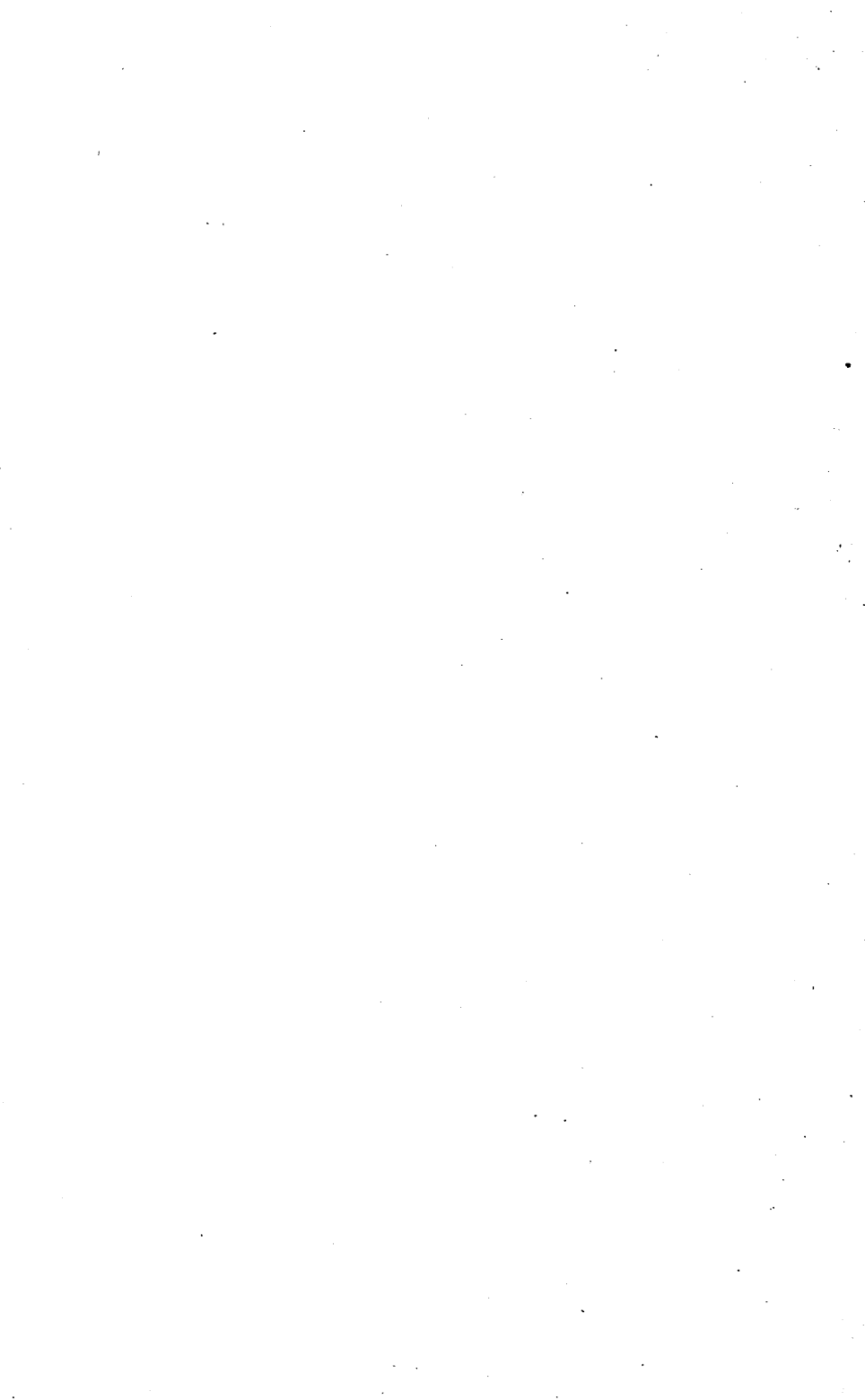
DE PAULINISCHE LEER VAN DE VERZOENING.

Exchange Dissertations

TE GRONINGEN BIJ G. J. REITS.

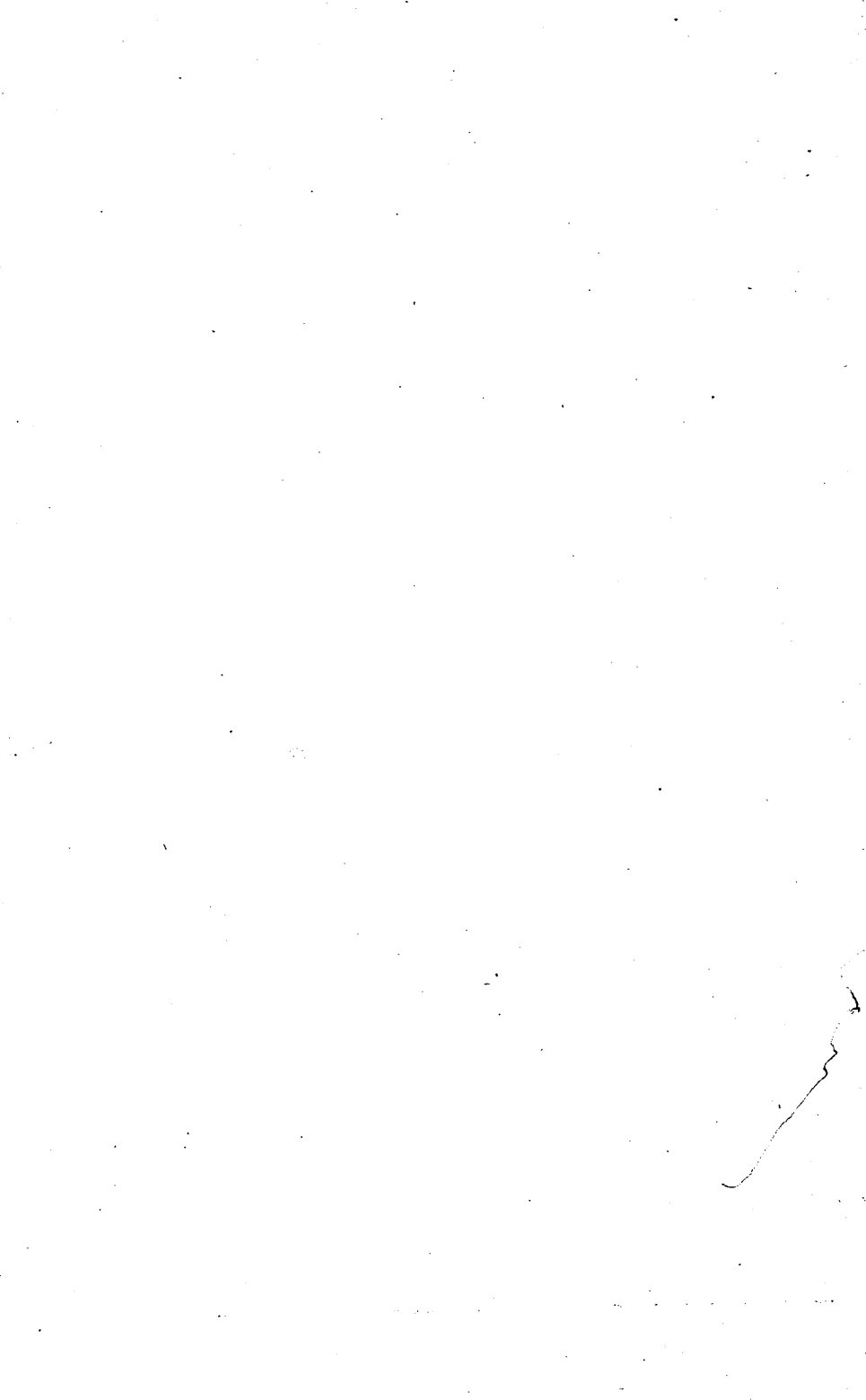
1874.

DE PAULINISCHE LEER

VAN

DE VERZOENING.

STANDARD
TO
Z8A8G7

BS 3650
.Z8A8G7

590500

AAN MIJNEN DIERBAREN VADER,

DEN WELEERWAARDEN ZEER GELEERDEN HEER

H. E. GRAVEMEIJER,

Predikant te Onstwedde,

UIT DANKBARE LIEFDE

OPGEDRAGEN.

177613

VOORREDE.

Mijn proefschrift brengt mij aan 't einde mijner academische loopbaan. En hier aangekomen, voel ik mij gedrongen tot een woord van dank aan allen, die mij op den weg der wetenschap hebben geleid en in wier toegenegenheid ik mij heb mogen verheugen.

Allereerst hebt Gij op dien dank aanspraak, dierbare Vader! die mij zoo ruimschoots uwe liefde hebt doen ondervinden. Altijd en in alles waart Gij met zelfverloochening mij ter hulp gereed, en ook nu wederom bij de bewerking van dit proefschrift. Geen tijd hebt Gij te kostbaar, geen moeite te groot geacht, om mij met raad en daad bij te staan. Naast God zijt Gij het aan wien ik alles,

alles heb te danken. God zegene U voor al den arbeid der liefde, dien Gij aan mij hebt gedaan en Hij doe U nog lang met vasten geest en ongebroken krachten voortwerken tot heil voor velen, tot blijdschap uwer kinderen!

Voorts acht ik mij verplicht tot erkentelijkheid jegens U, Hoogleraren in de literarische, maar voornamelijk jegens U, Hoogleraren in de theologische faculteit, voor het onderwijs dat ik van U mocht ontvangen, voor de welwillendheid die Gij mij hebt bewezen.

Met weemoed gedenk ik hier mijnen onvergetelijken leermeester D. Chantepie de la Saussaye. Het »te laat gekend, te vroeg bezwiken,» door Dr. Beets den 19^{den} Februari van dit jaar bij zijn graf uitgeroepen, weerklinkt nog telkens in mijn hart, wanneer mij zijn beeld voor den geest treedt: hij, zoo minzaam, zoo ijverig om ons te leeren, zoo ernstig waar het de zaak des Heeren gold! Nooit zal ik hem vergeten, en de samenkomsten ten zijnen huize, zullen altijd tot de schoonste herinneringen uit mijn studententijd behooren.

U, hooggeachte Promotor F. W. B. van Bell, komt in het bijzonder mijn dank toe voor de uitnemende welwillendheid, welke ik, ook bij uwe beoordeeling van mijn proefschrift, van U mocht ondervinden. Gij gaaft mij een leerzaam voorbeeld van ware vrijzinnigheid, ook door uwe onpartijdige waardeering en aanmoediging van ernstig streven naar grondige wetenschap, welk ook het standpunt zij van waar dat streven uitgaat. De waarlijk humane geest, *U zoo eigen*, heeft mij *wel* gedaan en uwe voorlichting, die Gij mij nooit hebt onthouden, moet ik te hooger schatten, wegens de heusche wijze, waarop Gij ze gaaft.

Gedenkende aan 't geen mij hier is te beurt gevallen, mag ik zeggen: het is mij goed hier te zijn geweest. Ja, ik acht het een voorrecht aan Groningens academie te hebben gestudeerd. Moge onder Uwe leiding, Hooggeleerde Heeren Diest Lorgion, van Bell en Lamers, de beoefening onzer wetenschap zich hier meer en meer door al die veelzijdigheid en grondigheid kenmerken, welke, vooral in onze dagen, onmisbaar zijn voor een wetenschappelijke verklaring van de zegeningen, die wij in ons Christelijk geloof bezitten.

Aan mijne aanstaande betrekkingen te dezer plaatse zij bij deze, voor al de liefde die zij mij hier be-
wezen hebben, mijn hartelijke dank gebracht en de
zegen des Heeren toegewenscht.

Al mijnen academiëvrienden roep ik bij deze een
hartelijk vaarwel toe. Hebben wij in de lente
onzes levens veel lief en leed met elkander gedeeld,
laat ons ook, indien wij gespaard blijven, in onzen
zomer, herfst en winter elkander blijven gedenken.

Het ga U wel, vrienden! en waar gij komt wer-
ken of reeds werkt, Gods zegen zij over U.

I N H O U D.

	Blz.
VOORREDE	I—IV.

DE PAULINISCHE LEER VAN DE VERZOENING.

INLEIDING	1—9.
§ 1. De oorsprong van het Paulinische Evangelie . .	1—4.
§ 2. De plaats die de leer van de verzoening in dat Evangelie inneemt	4—7.
§ 3. De weg dien wij in de ontvouwing van de Paulinische leer van de verzoening gegaan zijn en de bronnen, waaruit wij geput hebben	7—9.

EERSTE AFDEELING.

DE VERZOENING IN HARE NOODZAKELIJKHEID . . . 10—41.

HOOFDSTUK I.

BEGIN DER ZONDE 12—27.

- § 1. Staat der rechtheid 12—24.
 § 2. De eerste zonde 25—27.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEENHEID DER ZONDE 28—41.

- § 1. Allen hebben gezondigd in Adam 28—33.
 § 2. Allen zijn zelve zondaars geworden 33—41.

TWEEDE AFDEELING.

DE VERZOENING NAAR HAAR WEZEN . . . 42—126.

HOOFDSTUK I.

CHRISTUS PERSOON 42—53.

- § 1. De verzoening is uit God 42—44.
 § 2. De verzoening is door Christus 45—47.
 § 3. Christus is de Logos 47—49.
 § 4. Christus is God en mensch 49—53.

HOOFDSTUK II.

CHRISTUS WERK 54—63.

- § 1. Het leven van Christus 56—60.
 § 2. De dood van Christus 60—63.

HOOFDSTUK III.

DE PLAATSBEKLEEDENDE GENOEGDOENING IN HET

STERVEN VAN CHRISTUS NADER BESCHOUWD . 64—109.

- § 1. Hoofdplaatsen van Paulus die in aanmerking
komen 67—92.
- § 2. Christus dood een offerdood 92—106.
- a.* Verschillende gevoelens over het Israë-
 lietische offer 92—98.
- b.* De juiste beschouwing van het Israëlie-
 tische offer 98—102.
- c.* De voorafgaande beschouwing op Christus
 toegepast , . . 102—106.
- § 3. De door God gegeven bezegeling, dat de dood
van Christus een offerdood is 106—109.

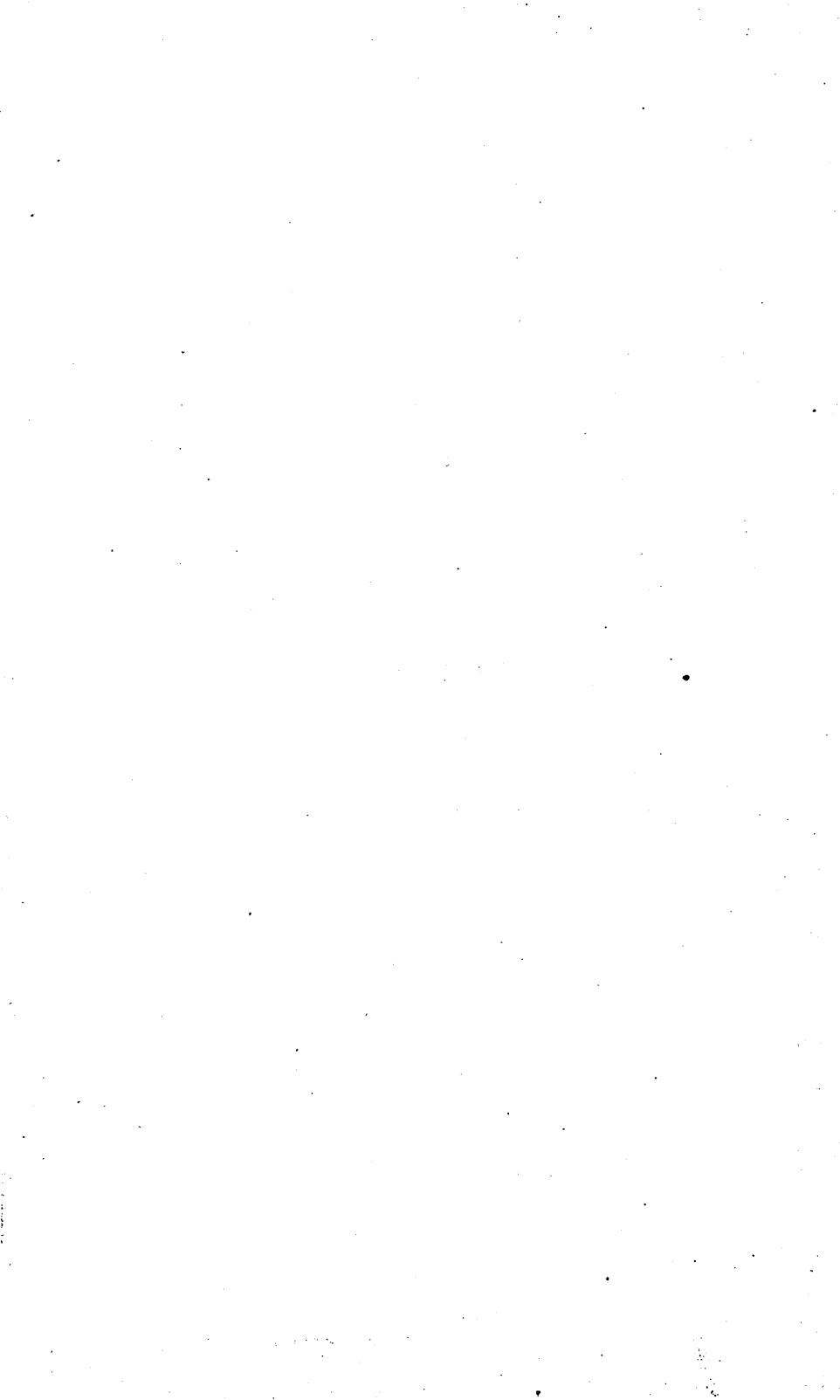
HOOFDSTUK IV.

DE VRUCHT VAN HET WERK VAN CHRISTUS. 110—126.

- § 1. Verschillende gevoelens over de beteekenis der
καταλλαγῆ 111—114.
- § 2. Beteekenis der *καταλλαγῆ* volgens Paulus . . 115—126.

STELLINGEN.

DE PAULINISCHE LEER VAN DE VERZOENING.

I N L E I D I N G.

§ 1.

De oorsprong van het Paulinische Evangelie.

Paulus had de kennis van het Evangelie niet te danken aan menschelijk onderricht, dit wijst hij in zijn brief aan de Galatiers ¹⁾ beslist van de hand; maar hij beroept zich op een ἀποκάλυψις des Heeren ²⁾, eene inwendige vorming van Christelijke kennis door den Heer zelve in zijnen geest. Op eenen vervol-

¹⁾ Gal. I: 11.

²⁾ Gal. I: 12.

gingstocht tegen de Christenen werd hij nabij Damascus te midden van zijn woeden door hooger macht, op wonderbare wijs aangegrepen, hij werd bekeerd, niet door een donder of Joodsche bath-kol, maar door de stem van Christus, dien hij in den geest persoonlijk zag; en het licht, dat hem *daar* omscheen was een beeld van dat hooger licht, dat van nu aan in zijn hart kwam stralen. In dat licht erkende hij zijne onmetelijke schuld en dan de nog overvloediger genade van God — *schuld* en *genade*, de beide voornaamste factoren voortaan voor geheel zijn denken en werken, saamgevat en vereenigd in het groote feit der *verzoening*. Maar *vóór* zijne bekeering had hij ongetwijfeld reeds eenige kennis van hetgeen Christus gedaan en geleerd had en de Christenen beleden. Hij zag daarbij ook het Christendom ontstaan en zich uitbreiden onder zijn volk, hij zag de standvastigheid der geloovigen in hunne belijdenis. Nog voor korten tijd had hij immers Stephanus zien sterven. De bewonderenswaardige lijdensmoed en kalmte van dezen eersten martelaar waren wel prikkelen voor hem, maar hij sloeg er de verzenen tegen. Dit alles had hem van een Saulus geen Paulus gemaakt, al dit kennen van Christus was slechts *κατὰ σάρκα* ¹⁾. In de *ἀποκάλυψις Ἰησοῦ χριστοῦ* moet dan

¹⁾ 2 Cor. V : 16.

ook alleen zijne omkeering, zijn overgang tot het Christendom gezocht worden. Nu hij Christus had leeren kennen, nu ging hem over de heilige Schriften zijns volks, waarmee hij nauwkeurig bekend was, het rechte licht op. Nu eerst zag hij alles uit het ware oogpunt aan: voorzegging en vervulling, schaduw en lichaam, de wet en haar einde (2 Cor. III, 16 seqq). Maar had er bij hem een voortgang, een trapsgewijze ontwikkeling plaats in zijne beschouwing en prediking van het Evangelie? Dr. Weisz neemt eene dergelijke ontwikkeling aan ¹⁾. Hij onderscheidt: De oudste heiden-apostolische verkondiging van Paulus. Het leersysteem der vier groote leer- en strijdbrieven. De ontwikkeling van het Paulinisme in de brieven uit de gevangenschap en de leerwijs in de pastoraal-brieven. Dit kunnen wij ook aannemen, doch men dient te letten op de gelegenheden, aanleidingen, opkomende tegenstellingen en bestrijdingen, naar welke het onderwijs des Apostels in rede en brief zich van zelf richtte. Terecht zegt Dr. Pfeiderer ²⁾ »es liegt kein triftiger Grund vor, die Darstellung des Ganzen nach zeitlich auf ein ander folgenden

¹⁾ Dr. Weisz, Lehrbuch der Biblischen Theologie des Neuen Testaments, 1873. pag. 208 seqq.

²⁾ Dr. O. Pfeiderer, Der Paulinismus, ein Beitrag zur Geschichte der Urchristlichen Theologie, 1873. pag. 29.

Entwicklungsphasen anzuordnen; vielmehr entspricht der wesentlichen Einheit der Grundanschauungen, wie sie in den echten Briefen unleugbar vorliegt, auch nur eine *einheitliche Gesamtdarstellung des Lehrbegriffs*, wobei im Einzelnen immerhin auf die Nuancen der früheren und späteren echten Briefe aufmerksam zu machen sein wird. Dabei ist nicht ausser Acht zu lassen, dass diese Verschiedenheiten unter den echten Briefen auch durch die lokalen Anlässe bedingt waren."

§ 2.

De plaats die de leer van de verzoening in dat Evangelie inneemt.

Welk een uitnemende plaats de verzoening bekleedt in het leergebouw en de Evangelieprediking van den Apostel Paulus, blijkt overtuigend vooral uit den tweeden brief aan de Korinthiërs ¹⁾, waar hij de groote en heerlijke boodschap van de zaligmakende genade zoo treffend kenschetst: »God was in Christus de wereld met zich zelve verzoenende, hunne zonden

¹⁾ 2 Cor. V: 19, 20.

hun niet toerekenende en heeft het woord der verzoening in ons gelegd. Zoo zijn wij dan gezanten van Christus wege, alsof God door ons bade: wij bidden van Christus wege, laat u verzoenen met God.¹⁾

De verzoening is de zon, die den Evangeliedag regeert. Onder hare stralen verschijnen ook een donkere werkelijkheid en een harde waarheid in liefelijk licht. Zij is het middelpunt, waartoe al het andere leidt of waaruit het vloeit.

Neander ¹⁾ stelt, in zijne ontvouwing van de Paulinische leer, het begrip van *δικαιοσύνη* en hare verhouding tot den *νόμος* voorop, als vormende het verband en de tegenstelling van Paulus later en vroeger standpunt. Dähne ²⁾ gaat uit van deze waarheid, die Paulus zoo krachtig betuigt en zoo uitvoerig en veelzijdig bewezen en toegelicht heeft, dat de mensch tot zijne zaligheid eene rechtvaardiging voor God uit genade behoeft. Messner ³⁾ zegt dat de *δικαιοσύνη* de hoofdidee is in de beide afdeelingen van Paulus leerbegrip, waarvan de *eerste* is: dat de wet de gerechtigheid, die voor God geldende is, niet kan bewerken; de *tweede*: dat de mensch

¹⁾ Neander, Geschichte der Pflanzung, 5te Auflage, pag. 503 seqq.

²⁾ Dähne, Entwicklung des Paulinischen Lehrbegriffs, 1835. pag. 17, seqq.

³⁾ H. Messner, de leer der Apostelen, vertaald, Tiel, 1858. pag. 132 en 133.

de gerechtigheid slechts door het geloof in Christus verkrijgt. Terecht zijn na deze geleerden, die de eenheid in 's Apostels systeem deden uitkomen ¹⁾, anderen in hun spoor getreden en hebben het hoofd-denkbild elk op zijne wijze uitgewerkt ²⁾. Daarbij blijft intusschen de verzoening het middelpunt, en ook waar de rechtvaardigingsleer zich niet vertoont, zooals in den 1sten brief aan de Thessalonikers, of op den achtergrond treedt, zooals in de brieven aan de Korinthiërs ³⁾, daar ontbreekt toch de leer van de verzoening of van de genade Gods in Christus niet, welke immers ook de kern van de leer der rechtvaardiging is.

De leer van Paulus was echter de uitdrukking van hetgeen er in zijn eigen binnenste omging en zijn gemoed geheel vervulde. Hij gelooft, daarom spreekt hij, krachtig, vurig, in den gloed der overtuiging. Quotiescunque Paulum Apostolum lego, non verba audire mihi videor, sed tonitrua ⁴⁾.

¹⁾ Vergel. hierbij Usteri, *Entwicklung des Paulinischen Lehrbegriffs*, 6te Auflage.

²⁾ Vergel. Weisz, *aangeh. w.*, pag. 204 seqq.

³⁾ De reden zal wel zijn, dat er in eene voornamelijk heidensch-christelijke gemeente geen bijzondere aanleiding was om de leer der rechtvaardiging in haar bepaalden vorm uiteen te zetten. Vergel. Pfeiderer, *aangeh. w.*, pag. 29.

⁴⁾ Hieronymus, aangehaald door Olshausen, in *Comm. zum Römerbrief*, *Einleitung*.

Desniettegenstaande ontvouwt hij zijne begrippen duidelijk en in samenhang en is daarom met recht genoemd de vader der Theologie in de Christelijke kerk. Paulus is echter geen scholasticus, geen verstandsmensch. Hij is een gezalfde des Heeren, aan wien bij de reuke der kennis die hij verspreidt, ook de balsam der liefde geurt.

§ 3.

De weg dien wij in de ontvouwing van de Paulinische leer van de verzoening gegaan zijn en de bronnen, waaruit wij geput hebben.

In onze beschouwing van de leer der verzoening lieten wij ons door de volgende overweging leiden. *Verzoening* staat tegenover *scheiding*. Niet alsof bij de verzoening alleen aan *καταλλαγή* gedacht moest worden; in tegenstelling van vijandschap; neen, daartegen zou alleen reeds Rom. III: 25 strijden. Maar wij willen opgemerkt hebben; dat ook door de *schuld* scheiding ontstaat. Verzoening is hier dus meteen wat men meer nauwkeurig *zoening* zou kunnen genoemd hebben.

Vijandschap en *schuld* hangen ook innerlijk nauw samen. *Vijandschap* veroorzaakt *schuld* en *schuld* maakt *vijandig*. En deze beide liggen opgesloten in het begrip van *zonde*. Voorts, terwijl de tegenstelling tegenover de scheiding *hereeniging* is, zoo behelst deze hereeniging van God en mensch wegneming zoowel van schuld als van vijandschap, dat is: wegneming van de zonde. Het ligt derhalve in den aard der zaak, als wij hier de *verzoening* beschouwen *eerst* in hare *noodzakelijkheid* van wege de bestaande scheiding en dan in haar wezen.

De *bronnen*, waaruit wij geput hebben, zijn bij voorkeur de algemeen als echt erkende brieven, zonder dat hiermede een oordeel wordt uitgesproken over de andere brieven, die den naam van Paulus dragen. Wellicht blijven deze nog eene wijl in het vagevuur der critiek. Ten minste ook Pfeiderer haalt ze er niet uit, maar duwt ze er door zijne getuigenis, zoo mogelijk, nog dieper in. Hij toch zegt ¹⁾, dat hij voor echt houdt, behalve de vier onbetwiste brieven — Galaten, 1 en 2 Korinthiërs en Romeinen — ook den eersten brief aan de Thessalonikers, dien aan Philemon en dien aan de Filippiërs; voor *beslist onecht*: Efeziërs en de drie Pastoraalbrieven; *niet beslist on-*

¹⁾ Pfeiderer, aangeh. w. pag. 28.

echt: den 2^{den} brief aan de Thessaloniërs en dien aan de Kolossers. Terwijl Baur ¹⁾ het Paulinische leerbegrip alleen naar de vier hoofdbrieven ontvouwt, neemt Weisz ²⁾ al de brieven als authentiek aan, maar bekent van de Pastoraalbrieven, dat hunne echtheid bezwaarlijk te bewijzen is. In allen gevalle houden wij den brief aan de Efeziërs voor Paulinisch. Deze heerlijke zendbrief aan de Kleinaziatische gemeenten draagt te kennelijk het karakter van den grooten Apostel, dan dat zij niet als eene zuivere bron van het Paulinisme zou moeten gewaardeerd worden.

Voor het doel dezer verhandeling zijn die brieven toereikend, die meest algemeen aan Paulus worden toegekend. Immers de groote zaak, waarom het hier te doen is, wordt daarin klaar geleerd en met kracht aangedrongen.

¹⁾ Baur, Paulus der Apostel Jesu Christi, 2te Auflage, pag. 123 seqq.

²⁾ Weisz, aangeh. w. pag. 200 seqq.

EERSTE AFDEELING.

DE VERZOENING IN HARE NOODZAKELIJKHEID.

De zonde scheidt God en mensch. Zoo spreekt Jesaja ¹⁾): »Maar uwe ongerechtigheden maken eene scheiding tusschen ulieden en uwen God, en uwe zonden verbergen het aangezicht van ulieden, dat Hij niet hoort.»

Onze zonden maken eene werkelijke scheiding en breuke tusschen God en ons. Zelfs Stier, die anders aan het begrip van toorn Gods niet geheel recht laat wedervaren, merkt bij die plaats aan ²⁾): Man nenne

¹⁾ Jesaja LIX: 2.

²⁾ Stier, Jesajas, nicht pseudo Jesajas pag. 652.

nun diese, so zu sagen Abneigung des heiligen Gottes von dem zwar als Geschöpf geliebten, aber doch als sündiges nicht mit ihm vereinigten Geschöpfe, wie man wolle, man wird sie immer nur κατ'ἄνθρωπον benennen können — *aber es ist hier Etwas!*

HOOFDSTUK I.

BEGIN DER ZONDE.

§ 1.

Staat der rechtheid.

Δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν¹⁾.
Dus is de zonde niet van den aanvang af in de wereld geweest, zij was er niet met dat de mensch was. De eerste mensch is dus niet met de zonde en de zonde niet *met* den mensch, maar *door* hem in de wereld gekomen. De mensch is dus niet met zonde geschapen, de mensch was dus eerst zonder zonde, maar door den mensch, door *éénen* mensch — in tegenstelling tegen Christus — kwam de zonde: Adam was de eerste zondaar en de veroorzaker der zonde.

¹⁾ Rom. V: 12^a.

De *ἀμαρτία* is niet de actueele zonde alleen, noch de neiging slechts, maar de zonde in 't geheel, het zondigen als daad en neiging saam, als beginsel, als iets algemeen, hetwelk een onderwerp van gezegden is, als eene macht van welke verklaard wordt, dat zij βασιλεύει ¹⁾, κυριεύει ²⁾, ἐπιθυμίαν κατεργάζεται ³⁾, eene macht waaronder de mensch verkocht is ⁴⁾ als slaaf en waarvan de Christen vrijgemaakt is ⁵⁾, vrijgemaakt van hare wet ⁶⁾. Eene macht dus, een objectief beginsel, dat zich in onreine begeerlijkheden en handelingen ⁷⁾ openbaart ⁸⁾. Toch is de zonde niet iets zelfstandigs. Maar zij is dan ook niet enkel afwezigheid van het goede, maar aanwezigheid van het tegendeel.

Johannes zegt: ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία ⁹⁾, onwetigheid, dus een beginsel van het willen, eene neiging, gesteldheid of daad, die tegen de *wet* Gods is. Reeds de boven bijgebrachte woorden uit Rom. V, 12 bewijzen beslissend, dat, volgens Paulus, de mensch in het begin geen zonde of kiem van zonde in zich droeg. Dit erkent ook Neander ¹⁰⁾ » gewisz

¹⁾ Rom. V: 21.

²⁾ Rom. VI: 14.

³⁾ Rom. VII: 8.

⁴⁾ Rom. VII: 14. ⁵⁾ VI: 22. ⁶⁾ VIII: 2. ⁷⁾ VII: 8 seqq.

⁸⁾ Vergel. Pfeiderer a. w., pag. 38 seqq.

⁹⁾ 1 Joh. III: 4.

¹⁰⁾ Neander, gesch. der Pflanzung, pag. 513.

hätte Paulus nicht sagen können: durch einen Menschen ist die Sünde in die Welt gekommen, wenn er Rom. VII: 8, 9 die Sünde als der Anlage nach schon in dem ersten Menschen vorhanden, als etwas in dem Wesen der menschlichen Natur gegründetes vorausgesetzt hätte," zooals Usteri ¹⁾ stelt: als einen solchen Zustand todter, unbewuster Sündhaftigkeit müssen wir den sogenannten Zustand der Unschuld oder das paradiesische Leben der ersten Menschen ansehen, ehe die Lust in ihnen sich regte, von der *verbotenen* Frucht des Baumes der Erkenntniss zu essen." Evenzoo ook Baur en Holsten ²⁾.

Maar wij hebben van den Apostel verklaringen, die nog meer zeggen. Hij rekt het beeld Gods tot 's menschen wezen, in dezer voege, dat hij dit als verloren, dus als *eens bezeten* beschouwt en over de herstelling daarvan spreekt, over het aandoen van den nieuwen mensch, die vernieuwd wordt tot kennis naar het evenbeeld desgenen, die hem geschapen heeft (Col. III, 10), en die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid (Ephes. IV: 24).

Het is hier niet noodig de wijd uiteenloopende gevoelens over het beeld Gods in 't algemeen na te gaan. Hier dient slechts Paulus gehoord: Om echter

¹⁾ Usteri, Entwicklung des Paulin. Lehrbegriffes, 5te Ausgabe, pag. 39.

²⁾ Verg. Weisz, aangeh. werk, pag. 236.

met een enkel woord te vermelden, welke opvatting van de Schriftleer omtrent dit punt ons het meest aannemelijk voorkomt: wij zijn het gevoelen van hen toegedaan, die in de Schrift eene onderscheiding vinden tusschen het beeld Gods in ruimeren en in engeren zin.

In *ruimeren* zin (physisch, essentieel) beteekent het »beeld Gods» al wat den mensch als redelijk, *persoonlijk* schepsel van de dieren onderscheidt (het *νοεῖον καὶ ἀντεξούσιον*). In *engeren* zin (ethisch, accidenteel) drukt het »beeld Gods» datgene uit wat de mensch verloren heeft, terwijl hij mensch bleef. Het eerste is nog en blijft zoolang de mensch *mensch* is. Als *persoonlijk* wezen door zijnen redelijken onsterfelijken geest gelijkt nog de mensch op God ¹⁾. Treffend de Dordr. leerregels ²⁾, »door den val heeft de mensch niet opgehouden mensch te zijn, met verstand en wil begaafd, en de zonde, die het gansche menschelijke geslacht overstroomd heeft, heeft de natuur des menschelijken geslachts niet weggenomen, maar verdorven en gedood.» Het tweede is verloren en wordt in de wedergeboorte hersteld. »Τὸν νέον dicit Paulus, Col. III: 10, de

¹⁾ Hand. XVII: 28. Paulus, te Athene, waar hij de woorden van Aratus aanhaalt τοῦ γὰρ καὶ γένος ἔσμεν, Gen. IX: 6; Jac. III: 9.

²⁾ De vijf artikelen tegen de Remonstranten, Hoofdstuk III en IV, art. 16.

eo, quod fidelibus *nativum* est. Τοῦ κτίσαντος αὐτόν: creationis vocabulo innuitur regeneratio ex qua resultat imago" ¹⁾).

Niet aan te nemen is, wat b.v. Hofmann ²⁾ van Col. III: 10 zegt. Deze verbindt εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν, »Erkenntniss nach seines Schöpfers Bilde." Maar dit is tegen een gezonde constructie, men zou dan verwachten: εἰς ἐπίγνωσιν τὴν κατ' εἰκόνα. Maar ook zoo zou de zin, nader beschouwd, weinig veranderen. Ἀνακαινούμενον behoort bij κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν en εἰς ἐπίγνωσιν is nader bepaling bij ἀνακαινούμενον. Ἐπίγνωσις is de erkenenis der waarheid, vergel. Col. I: 6, 9, 10, waardoor alle liefde tot leugen (C. III: 9) gedood wordt ³⁾. Ook H. Cremer ⁴⁾, neemt als op zich zelf niet verwerpelijk aan om κατ' εἰκόνα κ. τ. λ. als nadere bepaling der ἐπίγνωσις op te vatten: eine Erkenntniss, welche sich bestimmen läst durch u. s. w., welche sich richtet nach u. s. w. sodasz der vs. 11 erwähnte Unterschied (Griek en Jood, besnijdenis en voorhuid, enz.) für dieselbe wegfällt. Doch hij acht, vergelijkende C. II: 2, 23, passender om ἐπίγνωσις in

¹⁾ J. A. Bengel, Gnomon Novi Testamenti, a. h. l.

²⁾ Hofmann, Schriftbeweis, I, pag. 289.

³⁾ Vergel. Bengel, a. h. l.

⁴⁾ H. Cremer, Biblisch Theol. wörterb. des N. T. Graec. 1872, pag. 160.

de beteekenis van het *inzicht* te nemen, dat in genetisch verband staat met het heilsbezit en de heilskennis, waarvan de zedelijke verhouding afhangt. En hij stemt ten slotte toe: dann ist κατ' εἰκόνα zweiseite nähere Bestimmung zu ἀνακαίνουμενον.

Minstens mogen wij althans deze gevolgtrekking maken: naar Paulus was er in den eersten mensch geene onwaarheid, geene duisterheid en dwaling. Zoo moet men dan ook den eersten mensch, volgens Paulus, ware Godskennis toeschrijven.

Ook Neander ¹⁾, ziet in Col. III, 10 en Ephes. IV: 24, de herstelling van de oorspronkelijke »durch die Sünde getrübtte Gottähnlichkeit.» Overigens zegt Cremer ²⁾ zeer juist: Col. III: 10 ist εἰκὼν nicht bloss das Abbild, sondern auch das Musterbild, das original, welches seinerseits diejenige Aehnlichkeit oder Gleichheit darstellt, welche im Bilde vorhanden sein soll, also = *Muster*, wie das hebr. מוֹדוּל עז. I, 16. Zeer te onpas haalt Olshausen ³⁾ Christus hierbij, verwijzende naar Col. I: 15, waar Christus genoemd wordt het beeld des onzienlijken Gods, ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Deze, zegt Olshausen, is ἡ εἰκὼν τοῦ κτίσαντος αὐτόν, d. i. das Bild Gottes,

¹⁾ Neander, aangeh. werk, pag. 514.

²⁾ Cremer, aangeh. werk, pag. 236.

³⁾ Olshausen, commentar zu Col. III, 10.

des Schöpfers des Menschen, nach ihm, als dem Urbilde des Menschen, dem *υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*, ist er geschaffen.

Ephes. IV: 24, *καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας*. Zeer juist herinnert Olshausen t. a. pl. dat deze woorden van groot dogmatisch gewicht zijn. »Sie charakterisiren nähmlich den neuen Menschen als Herstellung des göttlichen Ebenbildes und geben zugleich die specifischen Merkmale dieses Ebenbildes an. *Κατὰ θεόν* zegt niet, gelijk v. Hofmann in het eerste deel van het aangehaalde werk eerst schreef: »in göttlicher Weise,» maar zooals hij later in het tweede deel erkende: »den neuen Menschen, welcher *gottesbildlich* erschaffen ist.» *Κτισθείς* is hier niet van de eerste schepping gezegd, maar van de nieuwe schepping in Christus, de wedergeboorte uit Gods macht en genade. Verg. Ephes. II: 10: *αὐτοῦ γὰρ ἐσμὲν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς*. Paulus spreekt hier echter van »schepping» met opzicht tot het eerste scheppen en kenmerkt die schepping als herstelling van hetgeen eerst geschapen en daarna verdorven, verloren was. Hij maakt hier niet slechts eene toespeling op Gen. I: 26, 27, maar hij wijst er duidelijk en nadrukkelijk op terug¹⁾. Het begrip van

¹⁾ Vergel. Stier, a. h. l.

het Goddelijk evenbeeld wordt nader bepaald door de woorden *ἐν δικαιοσύνη καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας*. Daarin leeft, daarin beweegt zich de nieuwe mensch, die een nieuw schepsel is en tegelijk den invloed van Gods genade onafgebroken behoeft om een nieuw schepsel, dat in heiliging toeneemt, te blijven.

De bijzondere kenmerken van het Goddelijk evenbeeld zijn volgens Paulus *δικαιοσύνη* en *ὁσιότης*. Niet: *δικαιοσύνη* jegens menschen, *ὁσιότης* jegens God; ook niet *δικαιοσύνη* alleen uitwendig, zonder *ὁσιότης*, *ὁσιότης* alleen inwendig zonder *δικαιοσύνη*, maar *δικαιοσύνη* is de gerechtigheid in handel en wandel, de rechte verhouding ook tot de menschen, gegrond op en voortvloeiende uit de *ὁσιότης* der gezindheid, de vlekkelooze reinheid der liefde, zoowel voor God als voor de menschen, die het gansche bestaan en gedrag bezielt; *δικαιοσύνη* is de tegenstelling tegen iedere *πλεονεξία*, *ὁσιότης* het tegendeel van iedere *ἀκαθαρσία*. En het is eene *δικαιοσύνη* en *ὁσιότης τῆς ἀληθείας*, eene zoodanige die ontstaat uit de erkenning der waarheid, welke voorwerpelijk in Christus is (vs. 21) en door hem wordt aangebracht, hemelsbreed onderscheiden van alle vorige dwaling en leugen; zij is ook waarachtig, dat is, wat zij zijn moet, geen schijn, maar werkelijkheid. Te dezer plaats stelt Paulus de *ethische* zijde van het evenbeeld voor oogen, terwijl hij Col. III, 10 de *intel-*

lectueele zijde ons toekeert ¹⁾. Beide plaatsen geven het ons in zijn geheel.

» Het is wel; maar men kan vragen: Paulus kent hier de genoemde eigenschappen, kennis, gerechtigheid en heiligheid, aan den *nieuwen* mensch des wedergeboren Christens toe; welke beteekenis heeft dat voor Adam?" Wij antwoorden: de uitdrukking *κατὰ θεὸν κτισθεὶς* en *κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν* zeggen het. In deze uitdrukking hooren we een weerklank van het Godswoord, Gen. I, 26: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ

Wij hebben hier eene herhaling van hetgeen in den aanvang geschiedde, Gen. I, 27:

וַיְבָרֵא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלֵּם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ

LXX *καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν.* Maar waartoe deze herhaling anders dan om te herstellen wat verloren ging? De gelijkheid der benaming bewijst de gelijkheid der zaak. Door *κατ' εἰκόνα κ. τ. λ.* wijst Paulus naar Adam heen. Het is dus niet anders dan eene wettige gevolgtrekking, als wij zeggen: Paulus stelt de nieuwe natuur des menschen in kennis, gerechtigheid en heiligheid; hij beschrijft dit genadewerk Gods

¹⁾ Olshausen, a. h. 1.

met uitdrukkingen ontleend aan 't geen God naar de Schrift in den beginne deed; hij noemt dit een geschapen zijn naar het beeld Gods, gelijk Adam in de Schrift gezegd wordt naar (of in) het beeld Gods geschapen te zijn: derhalve kent hij aan Adam ook deze zelfde bijzondere kenmerken toe, die hij toekent aan het christelijke beeld Gods.

Ook de *nieuwe Vertaling* van het N. T. merkt bij Ephes. IV, 24 aan: » De nieuwe mensch — — — is als 't ware een nieuw schepsel, evenals Adam naar Gods beeld geschapen en gekenmerkt door de gerechtigheid en heiligheid, die door de waarheid, in Christus geopenbaard, teweeggebracht wordt. Stier ¹⁾ erkent dat de oude Dogmatiek zich dit Apostolisch woord met recht als een dictum classicum voor de justitia originalis heeft toegeëigend, hoewel hij aanmerkt: zij had κτισθείς niet rechtstreeks op de *eerste* schepping moeten betrekken en zij had niet moeten voorbijzien, dat τῆς ἀληθείας eerst een karakter van het nieuwe geschapen evenbeeld is, namelijk in zoover ἡ ἀλήθεια hier de verzaking en wegruiming van iedere πλάνη en van iedere ἀπάτη beteekent, het protest tegen alle ψεύδος is, terwijl er bij den eerstgeschapene vóór den val niets

¹⁾ Auslegung des Briefes an die Epheser von Rudolf Stier, II, pag. 190.

dergelijks te verwijderen viel. Stier zegt dat »im Anfange sich diese ἀλήθεια im δίκαιον und ὄσιον εἶναι *unbewusst* von selbst verstand." Hierbij mag ook wel gevoegd worden het instemmend woord van Delitzsch ¹⁾ »diese Schrifzeugnisse (Ephes. IV, 24, Col. III, 10) fordern für die Gottesbildlichkeit der Ersterschaffenen, obwohl nur indirekt auf diese zurückweisend, eine ethische Bestimmtheit ²⁾ mit deren Verlust die Gottesbildlichkeit selbst dem Kerne ihres Wesens und dem Schmelze ihrer Erscheinung nach erblichen ist. Of schrijft Paulus mischien aan Adam eene zondige natuur, een aanleg tot kwaad toe? Nergens. Ook I Cor. XV, 47 niet. Wordt Adam daar genoemd χοϊκός, wij kunnen volstaan met te herinneren wat prof. van Oosterzee ³⁾ daarop aanmerkt: »aardsch (χοϊκός) is niet hetzelfde als kwaad." Men kan hierbij vergelijken wat de Dooper van zich zelve zegt, Joh. III, 31: ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Maar men moet boven-

¹⁾ Delitzsch, system der Bibl. Psychologie, 2te Auflage pag. 68.

²⁾ „Een zwevende middelstaat en kindsche onnoozelheid strijdt tegen de redelijke natuur van volwassene menschen, die of goed of kwaad is en ook in Adam geen oogenblik werkeloos zijn kon", woorden van mijn vader H. E. Gravemeijer, in zijn: „Gereformeerde geloofsleer", 3e dr. 1872, pag. 52.

³⁾ J. J. van Oosterzee, Theol. der N. V. pag. 201.

dien in 't oog houden, dat de Apostel aldaar geheel niet van zondigheid of onzondigheid spreekt, maar van het aardse lichaam in 't algemeen, als in hoedanigheid onderscheiden van het toekomstige lichaam. En hij stelt Adam en Christus tegen elkander over: Adam, de *mensch* als zoodanig is *ψυχή ζωσα* vs. 45, met een *σῶμα ψυχικόν*, zoodanig een lichaam als aan de *ψυχή* behoort, *ἐκ γῆς χοϊκός*. Daarentegen is Christus *πνεῦμα ζωοποιούν, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ*. Adam was geen God — en had ook vóór den val niet in zichzelf de macht om leven te bewaren of te geven, had in zich geen zelfstandige onafhankelijke aldoordringende levensmacht; na den val was hij naar recht aan den dood onderworpen. Maar Christus is de levensvorst, het leven zelf, de Heer uit den hemel! — *κύριος* is zeker te behouden, 't zij met, 't zij zonder *ὁ* ¹⁾). Wordt aan den mensch een *σῶμα ψυχικόν* toegeschreven en is de mensch als zoodanig *ψυχικός*, zoo is dat niet = *σαρκικός* of *ἁμαρτωλός* — maar *ψυχικός* heet de mensch »nach seinem Naturbestande» — en omdat na den val de mensch *σαρκικός* en *ἁμαρτωλός* is, zoo wordt met *ψυχικός* de mensch, hoedanig hij *thans* na den *val* is, de zondig geworden mensch, vervreemd van het leven

¹⁾ Vergel. ook Delitzsch, a. w. pag. 336.

Gods, geteekend. Tegenwoordig dus is de $\psi\upsilon\chi\iota\kappa\acute{o}\varsigma$.¹⁾ vreemd aan en blind voor de dingen die des geestes Gods zijn ²⁾. 't Is met $\psi\upsilon\chi\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ evenals met $\chi\omicron\iota\iota\kappa\acute{o}\varsigma$. De zondenvall heeft alles veranderd. Treffend onze Kantteekenaars op 1 Cor. XV: 47: »*uit de aarde*, namelijk ten aanzien van de stof, waaruit zijn lichaam geschapen is; *aardsch* d. i. hebbende een *lichaam* dat aardsch is en *na den val* sterfelijk en verderfelijk geworden." Dat is nauwkeuriger en meer onderscheidend gezegd dan wat Olshausen a. h. l. aantee kent: $\psi\upsilon\chi\eta$ und $\psi\upsilon\chi\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ vs. 45 und 46, steht dem $\chi\omicron\iota\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ vs. 47 parallel und bezeichet hier nicht den sündlosen Menschen, wie er aus Gottes Hand kam, sondern den gefallenen Menschen, der unter die Gewalt der $\phi\theta\omicron\rho\acute{\alpha}$ gerieth.

¹⁾ Door Luther en onze Statenvertaling treffend vertaald: *natuurlijke*.

²⁾ Cremer, aangeh. w. pag. 590.

§ 2.

De eerste zonde.

Wij kunnen niet aannemen dat, volgens Paulus, de zonde door Adam in de wereld zou zijn gekomen in dezen zin, dat er in de menschelijke natuur zelve, zooals zij door God geschapen is, een kiem van zonde had gelegen, die zich in Adams eerste overtreding tot werkelijke zonde ontwikkelde, en Paulus derhalve den val van den eersten mensch, in kerkelijken zin, niet zou hebben geleerd. Integendeel blijkt ten duidelijkste, dat hij de komst der zonde in de wereld niet toeschrijft aan Adams ingeschapene natuur, maar aan eene daad van hem, een παράβασις (Rom. V: 14), een παράπτωμα (vs. 15, 17, 18), een παρακοή (vs. 19). In deze overtreding lag het eerste begin van alle zonde op aarde, vóór deze was er geenerlei zonde, ook geen sluimerende of rustende. In en met die overtreding kwam door Adam de zonde in de wereld. Paulus zegt niet: de παράβασις is door Adam in de wereld gekomen, zoodat het komen in de wereld zou beteekenen: het werkelijk worden van een reeds in de wereld (in Adam) aanwezig zondig beginsel, maar door zijn παράπτωμα is de

zonde als beginsel, als heerschende macht, gekomen in de wereld ¹⁾. Dat Paulus Adams val voor oogen had, blijkt uit zijn betoog Rom. V : 12 sqq., waar hij Adam uitdrukkelijk noemt. Hij noemt Eva niet, omdat de man het hoofd der vrouw is. Uit 2 Cor. XI : 3 kan men zien, dat hij Gen. III kende en wel zeer nauwkeurig, gelijk nog nader blijkt uit 1 Tim. II : 14: Adam is niet verleid, bedrogen geworden, maar de vrouw verleid, bedrogen zijnde, is in overtreding geweest: de slang heeft de vrouw bedrogen, de vrouw heeft den man niet bedrogen maar *overreed*, hetwelk treffend overeenkomt met Gen. III : 17, waar de Heere God tot Adam spreekt: dewijl gij geluisterd hebt naar de stem uwer vrouw. Op de plaats van Timotheus zegt hij »de vrouw» en 2 Cor. XI : 3 noemt hij haar naam overeenkomstig het doel van zijne voorstelling. Waar intusschen dogmatisch van den zondenva1 wordt gesproken, zooals Rom. V : 12 sqq., daar wordt alleen Adam vermeld. En dat met reden. Immers Adam had het gebod, hetwelk men wel eens terecht »proefgebod» noemt, onmiddellijk uit Gods mond ontvangen; hij was het hoofd niet alleen van zijn geslacht, maar ook van Eva; indien hij niet gehoord had naar de stem zijner vrouw, dan

¹⁾ Vergel. Weisz, aangeh. w. pag. 236.

zou de zonde niet tot velen gekomen zijn ¹⁾. En vraagt men: waarom zegt Paulus niets van den Satan, die toch de allereerste oorzaak van de zonde is (Joh. VIII : 4), dan antwoorden wij met Bengel op de aangehaalde plaats: *Satanas opponitur Deo, Adamus Christo; at hic oeconomia gratiae describitur, potius, ut est Christi, quam ut Dei. Quid Satanus cum gratia Christi?*

¹⁾ Vergel. Bengel, ad Rom. V : 12.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEENHEID DER ZONDE.

§ 1.

Allen hebben gezondigd in Adam.

Καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους (ὁ θάνατος) διήλθεν ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον ¹⁾).

De dood in deze plaats bedoeld is eerst en eigenlijk de lichamelijke dood. Dat blijkt ten klaarste uit vs. 14: de dood heeft geheerscht van Adam tot Mozes toe. Maar de dood is niet iets dat afgezonderd en op zich zelf staat, geen vernietiging van het leven, maar berooving van wat waarlijk leven kan heeten; niet van het lichamelijke slechts, maar ook van het geestelijke en eeuwige ²⁾).

¹⁾ Rom. V: 12b.

²⁾ Vergel. Cremer, aangeh. w. pag. 284.

En *alzo*, namelijk *door éénen mensch*, ¹⁾ is de dood tot alle menschen doorgedaan. 'Εφ'ᾧ — niet *in welken* (éénen mensch), gelijk de Vulgata heeft en velen haar hebben nagezegd. Want 1° het staat veel te ver van ἐνὸς ἀνθρώπου af, dan dat het daartoe zou behooren en 2° ἐπὶ is niet *in* in dien zin. Ook kan het niet tot het nader bij staande Σάναρος gebracht worden, zooals Bretschneider schrijft: ²⁾ für den alle sündigten, dat zou beteekenen: voor deszelfs heerschappij, tot vestiging van deze — ἐπί kan dat niet beteekenen. Ongepast is ook de taalkundig mogelijke opvatting van Cremer: ³⁾ »unter, gemäss welchem Sachverhalte. 'Επί cum dat. von jeder näheren Bestimmung, unter der etwas geschieht." Ook kunnen wij ons niet vereenigen met de verklaring van prof. Hoekstra ⁴⁾: boven hetwelk (waarbij komt dat) allen gezondigd hebben.

Naar ons gevoelen moet ἐπὶ hier verklaard worden: *daarom dat, op grond hiervan dat* ⁵⁾. Het is quo-

¹⁾ Dit is de ware zin van οὐτως. Anders Olshausen t. d. p. en Weisz in aangeh. w. pag. 237.

²⁾ Bretschneider, die Grundlage des Evangelischen Pietismus, oder die Lehren von Adams Fall, der Erbsünde und dem Opfer Christi. Leipzig 1833. pag. 180.

³⁾ Cremer, aangeh. w. pag. 98.

⁴⁾ S. Hoekstra, proeve van verklaring van Rom. V: 12b, in het Theol. tijdschrift, jaargang 1868, pag. 63—74.

⁵⁾ 2 Cor. V: 4, nademaal; Phil. III: 12. de Wette, Comment. a. h. l.:

niam (niet quia), de objectieve grond. Doch ofschoon ἐφ' ᾧ als conjunctie moet opgevat worden en niet als relativum, terugslaande op δι' ἐνός ἀνθρώπου; en dus die uitdrukking op zich zelve geen vertegenwoordiging van het menschelijke geslacht in Adam bewijst, zoo wordt die vertegenwoordiging hier desniettemin door Paulus geleerd, zooals duidelijk uit het verband blijkt. Immers hij verklaart, dat de dood tot alle menschen doorgedaan is, omdat allen gezondigd hebben, allen, ook vóór Mozes, toen de bij uitnemendheid dusgenaamde wet nog niet was gegeven, en men niet, gelijk Adam, een stellig gebod overtrad (vs. 13 en 14). Hetzelfde is het geval met de heidenen en vooral met de kinderen, voor wie de wet nog niet bestaat en die nog geen eigen zonde hebben, doch over wie de dood toch heerscht, de dood, die de bezoldiging der zonde is (Rom. VI: 23). Die zonde dus kan geene andere zijn, dan de zonde van Adam en wel het eten van den verboden boom, ἐν παράπτωμα, Rom. V: 18. Dies duldt het geen tegenspraak, dat naar Paulus leer alle menschen gezondigd hebben *in* Adam. De eisch der exegese drong ook Pfeiderer tot de bekentenis: »dass die Sündenthat Adams zugleich und als solche schon

weil; Nieuwe vert.: naardien; Statenvertaling; kantteek.: of voor zoo-veel, of omdat zij allen gezondigd hebben.

auch die Sündenthat aller gewesen ist ¹⁾. En verder: »Die *eine* That des Anfängers ist ja eben grade nicht *bloß seine persönliche*, individuell begrenste That, sondern im Sinne des Apostels *zugleich die der Gattung* ²⁾.» Pfeiderer was hier op den rechten weg, maar terugdeinzende voor de consequentie, blijft hij dien niet bewandelen. Immers terwijl hij, pag. 40, erkent, dat in de daad van Adam »als des repräsentirenden Hauptes der Gattung diese selbst vermöge einer gewissen moralischen oder mystischen Identität mit ihrem Vertreter *mitbetheiligt war*”; terwijl hij, pag. 43, verklaart: »das Verhältniss der Menschheit zu Gott ist durch die *eine* That Adams als des Hauptes und moralischen Repräsentanten der Gattung *ein für allemal* festgestellt worden, als dass der Sünder, die dem Gericht anheimfallen, welches sich an ihnen in Form der Herrschaft des Todes vollzieht”; terwijl hij, pag. 44, ³⁾ aan Paulus het denkbeeld toeschrijft niet alleen van eene *eerste* zonde, maar tevens van eene om harentwil over de menscheid *gevolgde rechterlijke veroordeeling*: zoo gaat dezelfde voortreffelijke schrij-

1) Pfeiderer, aangeh. w. pag. 40.

2) Idem, pag. 44.

3) Hetgeen Pfeiderer zegt op pag. 42: „dass Paulus (diese Theorie) nicht neu erfunden sondern aus der jüdischen Theologie aufgenommen und für sein Christliches System verwerthet hat” doet niets ter zake; de vraag is maar, of 't werkelijk Paulinische leer is.

ver, pag. 43, zich tegen de »Kirchliche Erbsündenlehre» aankanten, niettegenstaande hij zelf haar in éénen deele, in zake de *schuld*, als *Paulinisch* erkent. Hier dient gevraagd: kon de »Sündenthat Adams zugleich die aller (Gattungsthat)» zijn, zonder toerekening? zonder dat allen in den éénen (bij *die* daad, als beslissende proef) mede gerekend werden? Hoe anders het oordeel over hen, vóórdat zij waren, te begrijpen? En ziet, wij hebben bij Paulus zelven een nadere verklaring. Immers hij leert Rom. V: 19, dat wij op dezelfde wijs door de ééne gehoorzaamheid van Christus gerechtvaardigd worden, als wij door de ééne misdaad van Adam onder het oordeel des doods gebracht zijn. Het staat echter vast, dat volgens Paulus de rechtvaardigende daad Gods een rekenen, toerekenen, λογίζεσθαι is (bij Rom. V moet hoofdstuk IV niet reeds vergeten zijn). Bijgevolg moeten wij ook bij de tegenstelling tegen die gehoorzaamheid, namelijk Adams ongehoorzaamheid, iets dergelijks als de bedoeling van Paulus erkennen.

Τὸ μὲν γὰρ κρίμα (het oordeel, vonnis) is ἐξ ἑνὸς παραπτώματος εἰς κατάκριμα, tot veroordeeling, die niet plaats kon hebben zonder toegerekende zonde, ja die zelve juist eene schuldigverklaring was, volgens Rom. V: 16. Zie ook 1 Cor. XV: 22: Ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν. Terecht schrijft Delitzsch: »Das Sterben der Einzelnen ist auch

abgesehen von ihren besonderen Sünden die unausbleibliche Folge der Sünde des Einen 1).”

Op allen ligt een oordeel, het oordeel des doods, want allen hebben gezondigd, gezondigd in Adam.

§ 2.

Allen zijn zelven zondaars geworden.

Dat allen zelven zondaars geworden zijn leert Paulus van de heidenen, Rom. I: 18—32, van de Joden II: 1—29, en, allen samenvattende, betuigt hij aller menschen zonden en schuld Rom. III: 9—19. Hier is wel opmerkelijk, dat de Apostel verscheidene verklaringen omtrent zonde en schuld uit het O. T. zoowel op Grieken als op Joden, d. i. op alle menschen zonder onderscheid, toepast, ofschoon die verklaringen eigenlijk betrekking hadden op hen, die onder de wet waren, d. i. op de Joden. Deze toepassing van het O. T. ook op heidenen geeft hij met de woorden, vs. 10, »gelijk geschreven is” duidelijk te kennen. Hij leert, dat de mensch zich uitwendig wel voor velerlei kwaad wachten en zijn plicht doen kan, Rom. XIII:

1) Biblische Psychologie, pag. 369.

2, 3 ¹⁾). Maar tot het geestelijk goede, tot een leven in ware liefde voor God, is de mensch van nature onbekwaam.

De *wil* is *bedorven*, door het vleesch beheerscht, Rom. VIII: 7: *διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται.*

Men kan niet tegenwerpen, dat Paulus Rom. VII: 15 vv. den wil als tegen de zonde gekant voorstelt, want hij schetst daar den strijd niet, zoo als velen meenen, *voor*, maar *na* de bekeering. Men lette op vs. 16 en vooral vs. 22, waaruit blijkt, dat hij van den wedergeboren mensch spreekt.

Onze Statenvertalers teekenen er terecht bij aan: »hierdoor wordt niet verstaan de natuurlijke rede des menschen, die ook somwijlen wel strijdt voor de burgerlijke deugd; want de Schriftuur getuigt doorgaans, dat de rede des natuurlijke menschen in geestelijke zaken blind en verkeerd is, ze voor dwaasheid houdt 1 Cor. II: 14, maar wordt verstaan van den mensch voor zooveel hij inwendig door Gods Geest verlicht en wedergeboren is, welke inwendige mensch in de wet Gods, die geestelijk is, zijn vermaak heeft.»

¹⁾ Hetgeen Paulus hier ten aanzien van Christenen zegt, zal hij wel van alle menschen hebben laten gelden.

Het is on-Paulinisch wat Meijer ¹⁾ zegt: »hier onderscheidet der ganze Zusammenhang, dass der ἔσω ἄνθρωπος des *Unwiedergeborenen* gemeint sei; auch diesem kommt nach seinem sittlichen Ich das *συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ* zu (vergel. II, 15) und muss ihm zukommen, da das sündige Wesen in der *σάρξ* seinen Sitz und Heerd hat vs. 18, 25, als in dem *Gegensatze* des νοῦς. Wel kan ook in de heidenwereld iets soortgelijks ondervonden en gevoeld worden, namelijk ten aanzien van hetgeen naar Rom. II: 15 iederen mensch ingeschapen is, τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, maar de Apostel spreekt hier, Rom. VII: 22, van de bijzondere geopenbaarde wet Gods en in allen gevalle van een tegenstelling tusschen een innerlijk welbehagen in de wet Gods en een tegenstreven van het vleesch, als niet van nature den mensch eigen is, maar in hem ontstaat door den Heiligen Geest. En de zonde zetelt niet alleen in het vleesch (*σάρξ*), in den zin van zinnelijkheid of stoffelijke natuur des menschen, maar de gansche mensch is, volgens Paulus, vleeschelijk. Σάρξ is bij Paulus, in uitgedrukte of veronderstelde tegenstelling tegen πνεῦμα, de zondige menschennatuur in haar geheel ²⁾.

¹⁾ Meijer, Comment. z. Br. an die Römer, 4te Ausgabe, pag. 284.

²⁾ Vergel. Cremer, pag. 523.

Immers hij leert, dat des menschen *νοῦς* natuurlijkerwijze is *νοῦς τῆς σαρκός*, Col. II: 18 en derhalve ijdel, *μάταιος* Ephes. IV: 17 en verkeerd, *ἀδόκιμος* Rom. I: 28; dat de uitingen en de richting van zijn willen bestaan in *ἑλήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν*, als uitvloeisels van zijn zondige natuur ¹⁾.

Ὁ *ἕσω ἄνθρωπος* Rom. VII: 22 is dan niet wat Meijer zegt: »die vernünftige sittliche Natur des Menschen, vom Gewissen bestimmt (II: 15).» Veelmeer in den natuurlijken (niet wedergeboren) toestand is, zoowel de inwendige als de uitwendige mensch, onder de zonde en ontbreekt geheel eenig behagen in de wet van God. Toch is ὁ *ἕσω ἄνθρωπος* ook niet zonder meer hetzelfde als ὁ *καὶνὸς ἄνθρωπος*, maar de uitdrukking vat te zamen wat *νοῦς*, *πνεῦμα*, *καρδία* beteekenen. Het is het geestelijke, goddelijke wezen des menschen waarin de Heilige Geest werkt, dus niet slechts in tegenstelling tegen zijn uitwendige verschijning, maar in tegenstelling tegen de *σάρξ*; het is dat wat de vernieuwing ondergaat 2 Cor. IV: 16, en de versterking door den geest van God Ephes. III: 16 ²⁾. Wij vereenigen ons met Delitzsch: »Der Apostel meint nicht ein dem Menschen nach dem Falle verbliebenes höheres besseres

¹⁾ Vergel. Delitzsch, *Biblische Psychologie*, pag. 380 seqq.

²⁾ Cremer aangeh. w. pag. 102 seqq.

Selbst, sondern das durch Gnade, nämlich die heilsordnungsmaßsige Pädagogie des Gezetzes gewirkte oder, wie sich auch sagen läst, entbundene ¹⁾.)”

Paulus leert dus dat allen zondaars zijn. De *heidenwereld*, hoewel ook daar niet overal in gelijke mate de zonde uitbrak en ook daar, evenals in Israël (1 Kon. XIV, 13. 2 Kron. XXI, 13. 1 Kon. XIX: 18), betrekkelijk gunstige uitzonderingen voorkwamen, lag toch over 't geheel en in 't groot *ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς* begraven, Col. I, 21 ²⁾. Wel waren zij *ἄνομοι* 1 Cor. IX, 21 en zondigden zij *ἀνόμως* Rom. II, 12, zonder de geopenbaarde geschrevene wet Gods. Maar zij waren evenwel niet alleen wegens hunne zondigheid, maar ook wegens hunne eigene dadelijke zonden strafbaar. Want zij zondigden tegen een God, die zich ³⁾ ten allen tijde en in de werken der Schepping en Voorzienigheid kenbaar maakte (Rom. I, 19—21) en die door de stem des gewetens in hen sprak ⁴⁾. En er is daarenboven bij al de aangeboren verdorven-

¹⁾ Delitzsch, *Biblische Psychologie*, pag. 380. Vergel. Stier, *Brief a. d. Ephes. I*, pag. 504.

²⁾ Hengstenberg, *Ev. Joh. I*, pag. 215.

³⁾ Nl. zijne eeuwige kracht en *θειότης*, numen divinum.

⁴⁾ Rom. II, 14, 15. In vs. 15 staat wel niet *ὁ νόμος*, maar toch *τὸ ἔργον τοῦ νόμου*, d. i. wel niet de letter der wet, maar toch wat de wet vordert, vergel. vs. 7: *τοῖς κατ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ*, vergel. Cremer aangeh. w., pag. 259.

heid geene verontschuldiging, » want wat men nog kon wordt niet gedaan en ook tegen het licht van rede en geweten wordt op allerlei wijze gezondigd ¹⁾.»

Nog onverschoonlijker dan de heidenen zijn de *Joden*. Deze zondigden ἐν νόμῳ, in het bezit der wet, Rom. II, 12. Zij waren de bevoorrechten οἱ ἐν τῷ νόμῳ, Rom. III, 19, οἱ ὑπὸ νόμον, 1 Cor. IX, 20. Gal. IV, 5. Maar zij richtten hun bestaan en gedrag niet naar den regel, die hun in de wet gegeven was. Waartoe hun roemen op wet en besnijdenis, nu zij door overtreding God onteerden (Rom. II)? Indien gij een overtreder der wet zijt, roept Paulus hun toe, zoo is uwe besnijdenis voorhuid geworden, gij besnedene zijt een heiden, Rom. II: 25. Paulus spreekt zoo in den geest der oude Profeten, b.v. Jeremia IX: 25, 26: »ziet de dagen komen, spreekt de Heer, dat ik bezoeking zal doen over alle besnedenen met degenen die de voorhuid hebben — over Egypte en over Juda en over Edom en over de kinderen Ammons ²⁾ enz. Want al de heidenen hebben de voorhuid, maar het gansche huis Israëls heeft de voorhuid des harten.» Van de Joden kan niet worden gezegd, dat zij niet gezondigd hadden ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ,

¹⁾ H. E. Gravemeijer, Geloofsleer, pag. 59.

²⁾ Men merke op hoe Juda en heidenen hier gelijk gesteld worden.

Rom. V: 14, zij, schuldiger, hebben het verbond overtreden als Adam ¹⁾).

De geopenbaarde wet van God kon noch kan den zondaar herstellen. Neen, zij ontdekt wel de zonde, als zonde ²⁾), zij wekt door het verbod de zonde zelfs op, omdat de verdorven natuur altijd streeft naar 't verbodene ³⁾). De wet maakt haar hierdoor en door de veroordeeling die er dadelijk op volgt, door den vloek dien zij er door uitspreekt, als zonde openbaar, en doet dus de zonde in het eigen oordeel en besef, grooter worden en maakt aldus den zondaar slechts schuldiger, strafwaardiger (Rom. V: 20). Maar een middel daartegen biedt de wet niet aan, noch tegen de schuld, noch tegen de macht der zonde. Door het vleesch krachteloos geworden ⁴⁾),

¹⁾ Hosea VI, 7 **בְּרִיתָ עָבַר עַדְרָם כְּאָדָם יְהוָה** LXX *ὡς ἄνθρωπος* en daarnaar velen, ook de Wette: nach Menschenart. Vulgata terecht: ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum. Zoo *Umbreit*, prakt. Comment. über die kl. Propheten I, pag. 41. Zoo ook: *De Prophetiën* van Hosea en Micha overgezet en verklaard, Utrecht, Kemink en zoon, 1843: „En zij, als Adam overtraden zij het Verbond.” Desgelijks Dr. Stricker, in Bijb. woordenboek voor het Christel. gezin, I pag. 23, s. v. Adam.

²⁾ Rom. III, 19, 20: **διὰ γὰρ νόμου ἐπιγνώσις ἁμαρτίας**. En volgens hoofdst. VII, 7 weten wij door de wet, dat begeerlijkheid zonde is: **τὴν γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν οὐκ ἐπιθυμήσεις**.

³⁾ Wij kunnen dezen eigenaardigen trek reeds bij kleine kinderen waarnemen — een gevolg en blijk van 't geen in het paradijs is gebeurd.

⁴⁾ Rom. VIII, 3 **τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός**.

laat zij den overtreder onder den vloek. De menscheid is onder de macht van den Booze vervallen, die haar beheerscht (2 Cor. IV, 4. 1 Cor. II, 12), eene macht »zoo wijd uitgebreid als lucht en wolken gaan” (Ephes. II, 2), eene macht der duisternis, onder welke eerst ook de Christenen waren, maar die God er uitgetrokken en in het koninkrijk van den zoon zijner liefde overgezet heeft (Col. I, 13).

In zijne scheiding van God, kan de mensch niet gelukkig zijn. Hij is onzalig, hij wordt rampzalig, eindeloos rampzalig, wanneer hij in zijne zonde sterft ¹⁾. Want de heilige en rechtvaardige God be-
 tuigt zijnen toorn over de zonde en laat hem voelen. Hij is immers geen doode maar een levend en lievend God en kan Hij lieven, zoo kan Hij ook toornen. Want de toorn Gods, *ὀργὴ Θεοῦ*, wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen (Rom. I, 18). De toorn Gods, niet alleen over de zonde, maar ook over den zondaar zelven ²⁾, is de betooning van zijn heiligheid en gerechtigheid in allerhande oordeelen, reeds in den tijd. Er is een toekomstende toorn ³⁾,

¹⁾ Vergel. Rom. II, 5—12 (2 Thess. I, 9), Galat. VI, 8.

²⁾ Vergel. Ps. V, 6. De zonde bestaat niet buiten den zondaar.

³⁾ 'Ἡ ὀργὴ ἢ ἐρχομένη, (1 Thess. I, 10). 'Ἡ μέλλουσα ὀργή, Luc. III, 7.

er komt een dag des toorns en der openbaring van het rechtvaardig oordeel Gods (Rom. II, 5); er is een blijvende toorn, waarover de Dooper Johannes reeds sprak, verschrikkelijk tegendeel van het eeuwige leven (Joh. III: 36). Zoo bestaat er dan eene scheiding, een breuk tusschen God en menschen, en de mensch is daardoor diep ellendig. De geheele wereld is voor God verdoemelijk, strafschuldig (Rom. III: 19). Allen zijn dood door de misdaden en de zonden¹⁾, kinderen des toorns van nature (Ephes. II: 3)²⁾ onmachtig om zich zelve te redden.

¹⁾ Ephes. II. Gelijk de heidenen vs. 1 en hoofdst. IV, 17—19, alzoo ook de Joden vs. 5.

²⁾ Φύσει mag de tegenstelling insluiten van hetgeen zij θείσει waren d. w. z. als bezitters van de verbonden der belofte (Ephes. II, 12, Weisz, pag. 409), maar de uitwendige voorrechten veranderden hen niet (Rom. IX, 4—8); het zegt: de toestand buiten de genade Gods in Christus. De anderen (ὡς και οι λοικοποι) zijn de ongeloovig gebleven Joden, vergel. Stier, Auslegung des Briefes an die Epheser, I, pag. 262. Bij φύσει vergelijkt A. Ritschl, die Chr. Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung II^{ter} Band, Bonn 1874. pag. 174, Rom. II, 14 als beteekenende „eine selbständige Bethätigung“, zoodat de Christenen „früher Zornkinder gemäsz ihrer natürlichen Selbstthätigkeit waren, indem sie jetzt gemäsz der Christlichen Gnadenbestimmung, θείσει, Kinder der Liebe Gottes sind“. Intusschen is dit middel van Ritschl, om de Augustinische verklaring van den toorn Gods over de erfzonde te ontwijken, niet voldoende: want de begeerlijkheden des vleesches enz. (vs. 3) wortelen toch in en komen voort uit de aangeboren (niet aangeschapen) natuur.

TWEEDE AFDEELING.

DE VERZOENING NAAR HAAR WEZEN.

HOOFDSTUK I.

CHRISTUS PERSOON.

§ 1.

De verzoening is uit God.

Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλάσσων ἑαυτῷ¹⁾). Geen schepsel kon de bestaande breuk heelen, geen Adams-kind de gapende klove dempen, haar slechts verergeren kon men en haar grooter maken door voeding van het eigen leven in de zonde, en aldus door vermeerdering

¹⁾ 2 Cor. V: 19a.

en verzwaring van de schuld (Rom. II : 5). Aan zich zelf overgelaten was geheel het menschdom verloren. God alleen kon uitkomst geven. *Genade* alleen kon ons redden, met geheele uitsluiting van alle eigen wijsheid, eigen kracht, eigen gerechtigheid en verdienste, zoowel in de verwerving, als in de toepassing der zaligheid, opdat het zij gelijk geschreven is: die roemt, roeme in den Heere (1 Cor. I : 31)¹⁾.

Hetgeen in de volheid des tijds een geschiedkundig, onbetwifelbaar feit is geworden, was voor allen tijd bij God *besloten*: het is geschied naar het eeuwig voornemen desgenen die alle dingen werkt naar den raad van zijnen wil (Ephes. III : 11. I : 11). Het stond vast bij Hem, zoodat het volstrekt moest geschieden; en op dien grond zijn ook in den voortijd de geloovigen begenadigd en zalig geworden (Rom. IV : 3, 6). Het was *voorzegd*. God had het te voren beloofd door zijne profeten in de heilige Schriften (Rom. I : 2). Het was *voorgebeeld* en *afgeschaduwd*. Terecht zegt Weisz²⁾: »Die Christliche Gegenwart ist in der Geschichte und den Institutionen des Alten Testaments vielfach typisch voran-

¹⁾ 2 Cor. V : 18. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ.

²⁾ Aangeh. w. pag. 267.

gedeutet ¹⁾." God heeft te zijner tijd bekend gemaakt en volvoerd »de verborgenheid van zijnen wil naar zijn welbehagen, hetwelk hij voorgenomen had in zich zelve (Ephes. I: 9)." Het werk der verlossing en zaligmaking van zondaren is uit God (Vader), door God (Zoon), tot God (in den H. Geest). Eenstemmig met de H. Schrift leidt Paulus alle heil af van den Vader en den Zoon en den Heiligen Geest, die hij samenstelt, aan wie hij gelijkelijk toeëigent wat Goddelijk is en die hij, de *monotheïst*, toch geregeld en standvastig onderscheidt, zoodanig, dat de een hem niet is de andere. Persoonlijke onderscheiding dus, drie Iks en evenwel maar één God (één Wezen), niet ter deus, maar ook niet tres dii ²⁾.

¹⁾ Rom. III: 25. *ἰλαστήριον*. 1 Cor. V: 7, *τὸ πάσχα*, X: 18, het offermaal der Israelieten een analogon van het avondmaal der Christenen, Col. II: 17.

²⁾ Ephes. I: 3 reeds trinitarische samenvatting. Dan vs. 4—6, de Vader; vs. 7—12, de Zoon; vs. 13 en 14 de Heilige Geest. — 1 Cor. XII: 4—6, 2 Cor. XIII: 13. Hierbij is te vergelijken de voortreffelijke verhandeling „Trinität” in Twestens Vorlesungen über die Dogmatik IIter Band, pag. 179—305. Vergel. verder G. A. Meier, Die Lehre von der Trinität, Ister Band, pag. 24—43. Voorts het doorwrochte werk van J. J. van Toorenenbergen, Bijdragen tot de verklaring, toetsing en ontwikkeling van de leer der Hervormde Kerk. Theologische stellingen met toelichtingen, naar aanleiding van de Nederlandsche geloofsbelijdenis. Utrecht, Kemink en Zoon, pag. 46—80. En H. E. Gravemeijer, De heilige Drieëenheid. Beschouwing der hoofdstellingen over haar in de Gereformeerde Kerkleer. In het tijdschrift: de *Vereeniging*, Christelijke stemmen, 1856. Dezelfde, Geloofsleer, pag. 28—37.

§ 2.

De verzoening is door Christus.

Niet de Vader is den menschen gelijk geworden, niet de H. Geest heeft de gestaltenis eens dienst-knechts aangenomen, maar de *Zoon* is in de wereld gekomen, van den Vader uitgezonden, door dat hij geworden is uit eene vrouw ¹⁾; *κατὰ σάρκα*, naar zijne menschelijke natuur in hare zinnelijke verschijning met een bewerktuigd lichaam (*σάρξ* = *σῶμα* + *ψυχή*), uit het zaad van David, *κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης*, naar de andere hoogere zijde zijns wezens, naar den geest, wien absolute heiligheid eigen is, de Zoon van God (Rom. I: 3, 4) ²⁾, Zoon Gods niet slechts in ethischen, noch alleen in Messiaanschen zin, maar in metaphysischen zin, aanduiding van een specifieke persoonlijke betrekking tot God, *ὁ ἴδιος υἱός* Rom. VIII: 32. Ook volgens Weisz en Pfleiderer is *πνεῦμα* niet iets dat Christus eerst (bij den doop) ontvangen heeft, maar » ein constitutiver Faktor seines Wesens ³⁾,

¹⁾ Gal. IV: 4. Paulus noemt alleen eene vrouw, geen man.

²⁾ „Gods zoon van eeuwigheid, Davids zoon in den tijd.” Olshausen, Comment. a. h. l.

³⁾ Weisz, aangeh. w. pag. 291.

das personbildende Prinzip, das Wesen der Messiaspersönlichkeit selbst" ¹⁾).

Christus is niet door zijne geboorte uit Maria persoon geworden. Neen, Hij, die in de wereld kwam, *was* reeds, en de praexistentie en de vernederde en verhoogde Christus is één persoon ²⁾. Zijne verschijning op aarde was zijn eigen daad, een vrijwillig arm worden om der zijnen wil, daar hij rijk was, opdat zij door zijne armoede zouden rijk worden (2 Cor. VIII: 9). -- Het »arm worden" wordt hier niet van zijne vernedering gedurende den loop zijns aardchen levens gezegd, maar van ééne daad, het afdalen uit zijne hemelsche heerlijkheid ³⁾. Hij is Gods openbaarder van den beginne af, »door welken alle dingen zijn" (*δι' οὗ τὰ πάντα*, 1 Cor. VIII: 6), die het beeld is des onzienlijken Gods, eerstgeborene aller schepselen, *πρωτότοκος πάσης κτίσεως*, (Col. I: 15). Zelf niet *κτισθείς*, zelf niet tijdelijk, want met de *κτίσις* begon eerst de tijd, dus niet in dien zin op te vatten, dat Christus den aanvang der rij zou vormen, als het eerste schepsel. Integendeel, hij is vóór alle dingen (vs. 17), hij is geboren, niet geschapen, geboren *voor* de

¹⁾ Pfeiderer, aangeh. w. pag. 128.

²⁾ Weisz, aangeh. w. pag. 429.

³⁾ Dit wordt door Pfeiderer pag. 138 voldoende betoogd.

schepping aller dingen, dus *voor* allen tijd. » Want door hem ¹⁾ zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, alle dingen zijn door hem (*δι' αὐτοῦ*, in zoover hij, *in* wien de *kracht* was, naar buiten werkte en alles voortbracht) en tot hem geschapen — *εἰς αὐτόν*, hij, het doel ²⁾! Wanneer wij hierbij Rom. XI: 36 vergelijken, dan hebben wij hier de krachtigste getuigenis omtrent Christus, als persoonlijk onderscheiden van den Vader en toch hem gelijk.

§ 3.

Christus is de Logos.

In het voorafgaande hebben wij de schoonste overeenstemming gevonden van Paulus met hetgeen Johannes in den aanvang van zijn Evangelie omtrent den Logos schrijft. Dat denkbeeld is dus niet overgenomen uit de Alexandrijnsche filosofie, maar zoowel bij Paulus als bij Johannes de gerijpte vrucht

¹⁾ *ἐν αὐτῷ*, in hem, dus niet slechts als werktuig, maar in hem zelve rustte de scheppende kracht, vergel. Hand. XVII: 28.

²⁾ Bengel: *ἐν — διὰ — εἰς* notatur initium, progressus, finis.

van hetgeen in de O. Testamentische en christelijke openbaring is gegeven. Treffend zegt Neander ¹⁾ » die Offenbarung Gottes im alten Testamente selbst führte zu der Anschauung von einem Worte, welches den Zusammenhang zwischen der Schöpfung und dem ewigen, verborgenen Wesen Gottes vermittelt und dieses Wort weist hin zu der Idee einer ewigen Selbstoffenbarung Gottes als Voraussetzung der ganzen Schöpfung, in der sie wurzelt, ohne welche kein Gedanke von und an Gott in der menschlichen Seele entstehen könnte. Es ist ein herrschender Irrthum, wenn man hier alles aus dem Einflusse hellenischer Philosophie ableitet.» Tegen dien Alexandrijnschen invloed verklaart Hengstenberg zich ook nadrukkelijk ²⁾).

Paulus heeft Christus »God» kunnen noemen, zonder daardoor in tegenspraak te komen met Efes. I: 3: *Εὐλογητός ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ κ. τ. λ.* en dergelijke plaatsen. Hij doet dat uitdrukkelijk Rom. IX: 5. Het blijft toch altijd het meest aannemelijk, om de doxologie *ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας*

¹⁾ Neander, *Gesch. der Pflanzung*, pag. 611.

²⁾ Hengstenberg, *Das Evangelium des Heiligen Johannes*, I, pag. 6 seqq.

tot Christus te brengen, gelijk Holwerda ¹⁾ en H. Schultz ²⁾ grondig bewezen hebben. Ook Weisz ³⁾ zegt: »die zunächstliegende wort- und contextmäßige Erklärung bleibt immer die Beziehung derselben auf Christum und nicht auf Gott ⁴⁾).

§ 4.

Christus is God en mensch.

Wat wij hier van Christus *persoon* wilden erkend hebben als leer van Paulus, vatten wij saam in

¹⁾ Dr. J. H. Holwerda, in Nieuwe Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie, 1858 en 1859.

²⁾ H. Schultz, in Jahrbücher für Deutsche Theol., 1868.

³⁾ Weisz, aangeh. w. pag. 280.

⁴⁾ Vergel. Hofmann, Schriftbeweis I, pag. 143, 144. Al leest men I Tim. III: 16 niet Θεός maar ὅς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, toch kan hij, die gezegd wordt in het vleesch geopenbaard te zijn, geen ander wezen dan God, vergel. Weisz, S, 465, Winer Gramm, S. 547. De Vulgata heeft, naar de lezing ὅ: pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu cett. Bij Tit. II, 13 προσδεχόμενοι τήν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ doet de constructie ons, in tegenspraak met Winer Gr. 123, aan éénen persoon denken, en v. Gerlach teekent terecht aan: Paulus spricht auch nie von einer Erscheinung Gottes des Vaters zur Vollendung des Reiches Gottes, sondern nur von der Erscheinung oder Wiederkunft Jesu Christi.

hetgeen hij aan de Filippiërs schrijft II: 6—8, hetwelk ons meteen ten overgang dient tot het *werk* van den Verlosser. Terwijl de Apostel de Filippiërs bemoedigde en aanvuurde in den strijd dien zij hadden, een strijd ook tegen het verderf, dat door dwaalleeraars onder schoonen schijn in de Christelijke gemeente gebracht werd, zoo vermaant hij hen op roerende wijs tot eensgezindheid. Eendracht toch maakt macht; maar die volstrekt noodzakelijke eensgezindheid der geloovigen kon niet plaats hebben zonder ootmoed en zelfverloochening. Daarom wijst de Apostel hen op het voorbeeld van Hem, die hem altijd voor den geest stond en die in hem leefde, van Christus Jezus en diens gadelooze zelfverloochening. Daarbij vloeien hem die heerlijke woorden uit het hart, die van ouds her als eene der gewichtigste getuigenissen omtrent den persoon van Christus geëerbiedigd zijn. Want dat gevoelen zij in u, schrijft hij, hetwelk ook in Christus Jezus was (vs. 5) » *Die in de gestaltenis Gods zijnde, geen roof geacht heeft, Gode evengelijk te zijn. Maar heeft zich zelven vernietigd, de gestaltenis eens dienst-knechts aangenomen hebbende en is den menschen gelijk geworden. En in gedaante gevonden als een mensch, heeft hij zich zelven vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja den dood des kruises.*

Quot verba tot pondera. Geen wonder dat commentatoren en Bijbelsche theologen, mitsgaders dogmatici, met veel zorgvuldigheid, maar ook met zeer verschillende uitkomsten, deze gewichtige woorden hebben behandeld. Zij zijn intusschen zoo beslist, dat wij ons over het blijvend verschil in hunne uitleggingen moeten verbazen ¹⁾. Wij meenen die woorden volgenderwijs te moeten verklaren. Eerst teekent de Apostel *Christus* als *ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων*. Hierbij ziet hij buiten twijfel op de *προϋπαρξίς* (praeexistentie). Voorts is *ὑπάρχειν* meer dan *εἶναι*, het is een versari, verg. Luc. VII: 25, *ἰδοὺ οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν*.

Μορφῇ Θεοῦ, Godsgestalte ²⁾. God is hier naam des Wezens. *Μορφῇ Θεοῦ* is derhalve niet Godheid of Goddelijke natuur, maar de aan de Godheid eigen *δόξα*, zij onderstelt echter de Goddelijke natuur. Hij, die in Godsgestalte was en die ook op aarde Gode evengelijk kon zijn, is naar zijn wezen God. Daartegenover staat *μορφῇ δούλου*, knechtsgestalte.

¹⁾ Vergel. Weisz, S. 426 ff. Pfeiderer 147 ff e. a.

²⁾ Zie over *μορφῇ Θεοῦ* bij J. J. van Toorenenbergen in zijn aangehaald werk, pag. 152.

Das Wort „Gestalt“ bedeutet (wie vs. 7 Knechtsgestalt zeigt) alles das, wodurch Gott als Gott erscheint, also die Fülle der göttlichen Eigenschaften, v. Gerlach, Das neue Testament enz. a. h. l.

Deze is niet de menschelijke natuur, want de menschelijke natuur heeft Christus ook na zijne verhooging, nu hij Heer is, behouden, maar niet de *μορφή δούλου* (Fil. III: 21. Ephes. I: 20—22). Maar de *μορφή δούλου* onderstelt de menschelijke natuur. In de *μορφή Θεοῦ* was de zoon, sinds hij was, ook toen er geen schepsel was, dat hem zag, dat is: van eeuwigheid. Toen hij in het vleesch kwam, had hij zich kunnen gedragen op eene wijze die voor God voegde, die hem als God toekwam (*ἴσα Θεῷ*), overeenkomstig zijne Goddelijke waardigheid, zoodat alle schepselen den luister van zijne Goddelijke majesteit en heerlijkheid hadden moeten erkennen. Hij zou het niet als een roofgoed hebben behoeven te achten, als de toeëigening van iets, dat hem niet toekwam, indien hij *ἐν δοξῇ Θεοῦ* had geleefd. Maar hij deed het niet. Hij vernietigde zich zelve, hij legde vrijwillig den luister van zijn Godheid af (*ἐκένωσεν ἑαυτόν*, vs. 7). Dit was de *aanvang* van dat gedrag van Jezus Christus, hetwelk vs. 8 beschreven wordt: *ἐταπείνωσεν ἑαυτόν*, en het was het *gevolg* van hetgeen Paulus vs. 6 zeide: *οὐχ ἄρπαγμόν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ*. De Apostel roemt het feit der menschwording van Gods zoon als eene daad van vrije keus en van de hoogste zelfverloochenende liefde. Terwijl hij zich van de *μορφή Θεοῦ* ontdeed, nam hij de gestaltenis van een dienstknecht aan en daarmede geschiedde

het, dat hij aan menschen gelijk werd, *ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος*. Dit *ὁμοίωμα ἀνθρώπων* (Rom. VIII: 3) staat tot *μορφῇ δούλου* gelijk *ἴσα θεῷ* tot *μορφῇ θεοῦ*, het tweede volgt telkens uit het eerste. *Ὅμοίωμα* wordt nog nader bepaald door *σχῆμα*, vs. 8¹⁾, dat is houding, waarin kleeding, voeding, leefwijze woorden en daden opgesloten liggen. Vandaar dat van hem gezegd kon worden *σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος*, gevonden als een die niets meer dan mensch was. Zoo als hij begon ging hij voort, zich vernederende in de dagen zijns vleesches, Gode gehoorzaam geworden zijnde ²⁾ tot geheele zelfopoffering toe, tot den dood, ja den allersmadelijksten dood des kruises.

1) Volgens de indeeling van Tisichendorf vs. 7.

2) Gehoorzaamheid past den „dienstknecht”.

HOOFDSTUK II.

CHRISTUS WERK.

Houden wij, hetgeen Paulus daar van Christus persoon getuigt, in het oog, bedenken wij, wat de Apostel zoo klaar en krachtig uitspreekt, wie Christus was, welk een verbazende standsverwisseling zijn komen in de wereld was en waarom hij hier op aarde aldus verscheen, dan dringt zich al aanstonds, ook eer wij het uit de Schrift hooren, de gedachte bij ons op, dat geheel zijn verkeer als mensch onder de menschen niet voor hem zelve, maar ganschelijk in der menschen belang plaats had. En zoo is het. Dit is een getrouw woord en aller aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken 1 Tim. I: 15. En wij moeten ons het geheele werk van Christus op aarde noodzakelijk als plaatsbekleedend voorstellen, zoowel zijn sterven, als het leven, dat er aan voorafging. Al wat hij in zijne gestalte van een dienstknecht deed,

was niet voor hem zelve, alles was voor de zijnen. Maar kwam hij dan niet om zich dien naam boven allen naam te verwerven (Fil. II: 9), dus toch voor zich zelve? Ook dien naam verwierf en ontving hij geheel in het belang der zijnen. Immers wat kon hij voor zich willen, die alles om der menschen wil had verzaakt? Ja ook de hoogheid en heerlijkheid, die hij is ingegaan, heeft een representatief karakter (Ephes. II: 6). Dit representatieve karakter is ook uitgedrukt in de Paulinische tegenstelling tusschen Christus en Adam. Christus is antitypus van Adam, *ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος* (Rom. V: 14). Adam is *τύπος*, voorbeeld, als representeerend hoofd van geheel het menschelijk geslacht, dat van hem afstamt; Christus is *ὁ μέλλων Ἀδάμ* als geestelijk hoofd van al de geloovigen¹⁾. Van den éénen Adam komt zonde en dood over alle menschen, van den éénen Christus gerechtigheid en leven over alle geloovigen. Over *alle* geloovigen. Niet slechts over die des Nieuwen Verbonds. Er is ook vóór Christus' komst gerechtigheid en leven geweest, omdat ook aan die geloovi-

¹⁾ Tusschen Adam en alle menschen bestaat een natuurlijk verband uit kracht der geboorte; tusschen Christus en den mensch bestaat er geen natuurlijke gemeenschap, deze komt eerst tot stand door de wedergeboorte.

gen uit den voortijd toegerekend wordt hetgeen Christus te zijner tijd als ook hun plaatsbekleeder volbracht heeft ¹⁾.

Wij vragen nu: Wat deed hij? en wat leed hij?

§ 1.

Het leven van Christus.

Christus heeft de wet, waaronder hij als zoon van Maria stond (Gal. IV : 4), die niet hem, maar den menschen was gegeven, in onbevleete heiligheid, dat is, naar het wezen van haren eisch, in volmaakte liefde vervuld (Rom. XIII : 10). Hij heeft haar vervuld in deze menschelijke natuur, die hij had aangenomen, *ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας* (Rom. VIII : 3), niet in zondig vleesch, maar in gelijkheid van zondige van Adam stammende menschen het hebben en dat bij alle menschen zondig is, maar bij hem rein was en rein bleef. Vervuld heeft hij de wet in de standvastigste gehoorzaamheid van het begin tot het einde (Fil. II : 8), op iederen leeftijd, in

¹⁾ Rom. IV : 1 seqq. Zie boven Afd. II, Hoofdst. I, § 1.

alle betrekkingen, onder alle omstandigheden, te midden van enkel zondaren, onder dagelijksche verzoeking, zonder in het minst ooit af te wijken — uitwendig of inwendig. Hij heeft geen zonde gekend, betuigt Paulus 2 Cor. V : 21, namelijk in zich zelve, bij de anderen wel, maar bij zich zelve niet. Sterker kon de Apostel het niet uitdrukken. Hij beroept zich op Jezus eigen bewustzijn. En juist dat eigen bewustzijn vinden wij uitgesproken in 's Heilands vraag (Joh. 8 : 46): Wie van u overtuigt mij van zonde?

Wel mocht de schrijver van de »Sündlosigkeit Jesu» zeggen: Jezus ist der Einzige, van dem die Geschichte bezeugt dass er ein sündlos Reiner und Heiliger gewesen und bei dem sich diese Behauptung bewähren lässt. — Dadurch steht er *einzig*, als ein *moralisches Wunder* in der Weltgeschichte da ¹⁾. En waartoe deze reinheid zijner menschelijke natuur en dit heilige, volmaakte menschelijk leven?

Men mag zeggen dat die zondeloosheid een noodzakelijk vereischte was voor het volstreckte gezag van zijne leer en voor den invloed van zijn werk, inzonderheid voor de verzoenende kracht van zijn lijden en sterven. Want om de straf voor de zonde van

¹⁾ Ullmann, die Sündlosigkeit Jesu, Eine apologetische Betrachtung, 3te Auflage, pag. 138 seqq.

anderen te kunnen overnemen, moest hij zelf zonder zonde zijn; immers wie zelf schuldig is kan voor anderen niet betalen ¹⁾. Die noodzakelijkheid der zondeloosheid van het verzoenend sterven van Christus is ook afgebeeld in de Levitische offers, aan welke geen gebrek mocht zijn (Lev. XXII : 20). Maar men heeft het gansche gevoelen van den Apostel niet begrepen, wanneer men aan dit volmaakt reine menschelijk leven van Christus enkel zulk eene ondergeschikte plaats toekent. Integendeel, het was een eisch der wet, die vervuld moest worden om het leven, het ware leven, te verkrijgen, dat aan de wet in alle opzicht werd gehoorzaamd. *Gerechtigheid*, het volkomen beantwoorden en gelijkvormig zijn aan de wet en *leven* zijn samenhangende begrippen en zaken (Rom. X : 5, Gal. III : 12) ²⁾.

Christus heeft gedaan wat de mensch doen moest, maar niet kon ³⁾, en dit wordt des menschen eigendom door genadige toerekening (Rom. IV : 11) aan Gods zijde en geloof aan de zijde van den mensch, en daarvan hangt het bezit van het ware leven af. Als grond van de *δικαίωσις* heet de geheele gehoorzaamheid van Christus *δικαίωμα*, Rom. V : 18, *δι' ἐνός*

¹⁾ Dähne, aangeh. w., pag. 109, 152.

²⁾ Vergel. Lev. VIII : 5.

³⁾ H. E. Gravemeijer, Geloofsleer, pag. 77.

δικαιώματος (komt het) εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς; en de Apostel stelt dit tegen het ééne παράπτωμα over, waardoor over alle menschen een veroordeelend vonnis is gekomen. Hij zegt vs. 19: ὡπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν (in den toestand van zondaars geplaatst) οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθῆσονται οἱ πολλοί. Uit de tegenstelling van παρακοή en ὑπακοή vloeit een krachtig bewijs voor de »dadelijke gehoorzaamheid» (obedientia activa), zonder welke de naam »gehoorzaamheid» aan Christus genoegdoening niet kon gegeven worden ¹⁾.

Uit het aangevoerde blijkt, dat men het werk van Christus op aarde als middelaar niet mag beperken tot zijne laatste lijdensuren, buiten samenhang gedacht met zijn voorafgaand leven. Handel en wandel en lijden gingen gepaard, vloeiden in elkander, de zelfopoffering in den dood was het noodzakelijke toppunt en slot van de zelfopoffering gedurende het gausche leven. Maar die samenhang mag het rechtmatige van de behoorlijke onderscheiding tusschen het sterven en het voorafgaand leven niet uit het oog doen verliezen. Die onderscheiding is noodig om het werk van Christus in zijn geheel te begrijpen en juist te waardeeren tegenover den twee-

¹⁾ Bengel, a. h. l.

voudigen eisch van den heiligen en rechtvaardigen wil van God, den eisch van heiligheid en van het lijden der verdiende straf. Wat den door ons besproken samenhang betreft, verklaart ook Neander¹⁾: Paulus betrachtet das Leben Christi als ein ganzes durch welches die vollkommene durch das Gesetz verlangte Heiligkeit verwirklicht worden. En verder pag. 542: das Gesetz der Heiligkeit in der menschlichen Natur und für dieselbe vollziehend, en pag. 540: Dies heilige Leben Christi will Gott als That der ganzen Menschheit betrachten — verwirklicht an denen, welche durch den Glauben aus dem Zusammenhange mit dem von Adam fortgepflanzten Sündenleben austreten und in die heilige Lebensgemeinschaft mit Christus eintreten.

§ 2.

De dood van Christus.

Zooals wij in de vorige paragraaf gezien hebben, heeft Christus den goddelijken eisch van mensche-

¹⁾ Geschichte der Pflanzung, pag. 539.

lijke heiligheid in zich volkomen verwezenlijkt. Maar zou dit den menschen, zondaren, te goede komen om daardoor het verbeurde leven te erlangen, zoo moest er een bezwaar en wel het allergrootste verwijderd worden, namelijk de *schuld*, de verbintenis tot straf, het oordeel des doods, dat op hen ligt, moest opgeheven worden.

Die opheffing, die wegneming heeft Christus bewerkt, bemiddeld als middelaar, *μεσίτης* (1 Tim. II: 5). Want hij heeft niet alleen in zijne dadelijke gehoorzaamheid gedaan wat de mensch doen moest, doch niet kon, maar hij heeft in zijne lijdensgehoorzaamheid, en wel ten volle en bij uitnemendheid in zijnen dood aan het kruis, den vloek der wet, de straf der zonde gedragen, hij heeft *geleden, wat de zondaar lijden moest*, maar nooit ten einde toe lijden en afdragen kon ¹⁾.

Ofschoon in de Paulinische brieven aan Christus dood verscheiden doeleinden en gevolgen worden toegeschreven, bijv. dat daardoor een einde gemaakt is aan de ceremoniële wetten en de scheidsmuur tusschen Israël en de volken is weggedaan (Ephes. II: 15), zoo wordt hij er toch hoofdzakelijk en met nadruk voorgesteld als een dood tot zoening der

¹⁾ Vergel. H. E. Gravemeijer, *Geloofsleer*, pag. 78.

zonde en tot verzoening van zondaren met God, *κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ* Rom. V: 10.

Zijn dood was een hoofdpunt in den heilsraad Gods, want hij was in het bijzonder voorzegd: Christus is gestorven voor onze zonden naar de Schriften (1 Cor. XV: 3). Zijn dood was niet iets accideenteels of bijkomstig, maar was het hoofddoel van zijne verschijning op aarde, naar zijn eigen verklaring (Matth. XX: 28). Door zijn leer en voorbeeld is er geen ziel zalig geworden ¹⁾. Kon dat, dan had Hij, de Zoon Gods, niet noodig gehad te komen. In zijnen dood is onze zaligheid. Dat betuigt Paulus overal.

Christus dood is het middelpunt van zijne prediking (Gal. III: 1. 1 Cor. II: 2. I: 17, 18: *ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ*), den Joden — en hemzelf eens! — eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid (I Cor. I: 23).

De belangrijkheid van Christus dood blijkt vooral uit het heilige avondmaal, 't welk eene »verkondiging» is van den dood des Heeren, totdat Hij komt (1 Cor. XI: 26). Het is een dood van bijzonderen aard. Gelijk de H. Schrift overal geheel anders

¹⁾ Vergel. Usteri, aan geh. w. pag. 85, seqq.

van Jezus spreekt, dan van de profeten, apostelen en al die heiligen, die door de waarheid en reinheid van hun leer en leven hebben uitgeblonken, zoo wordt inzonderheid van zijnen dood gezegd, wat van eens anderen dood niet gezegd kan worden. Men beproeve maar eens hetgeen van Jezus dood, van het doel en de vrucht daarvan geschreven staat, over te brengen bijv. op den dood van Stephanus. Het kan niet, het blijkt ongerijmd.

HOOFDSTUK III.

DE PLAATSBEKLEEDENDE GENOEGDOENING IN HET STERVEN VAN CHRISTUS NADER BESCHOUWD.

Gelijk Christus niet voor zich zelven hier op aarde leefde, zoo stierf hij ook voor zich zelven niet. Hij stierf in de plaats van zondaren. Doorgaans zegt Paulus: *ὑπὲρ ἡμῶν*, voor (bijv. Rom. VIII: 32). God heeft zijnen eigen zoon *ὑπὲρ ἡμῶν πάντων* overgegeven ¹⁾. Gal. II: 20: ik leef door het geloof des Zoons van God, die mij liefgehad heeft en zich zelven overgegeven heeft *ὑπὲρ ἐμοῦ* ²⁾.

Er is tweeeërlei opvatting van dit voorzetsel,

¹⁾ I Cor. XI: 24, bij de inzetting van het heilige avondmaal: *τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν* (Tischendorf).

²⁾ Vergel. Ephes. V: 25: voor de gemeente, *ὑπὲρ αὐτῆς*.

ὑπέρ, voor, mogelijk en men heeft er over gestreden, aan welke opvatting de voorkeur diende gegeven te worden, wanneer van Christus lijden en sterven wordt gesproken als *ὑπὲρ ἡμῶν* geschied. Beteekent het: *tot ons best, tot ons voordeel*, dan wel *in onze plaats* ¹⁾? Winer ²⁾ verklaart terecht, dat men niet bevoegd is *ὑπὲρ ἡμῶν* en dergelijke zegswijzen in dogmatische plaatsen, waar van Christus dood wordt gesproken, zonder meer voor *ἀντὶ ἡμῶν* te nemen. Intusschen zegt hij een weinig te voren: »in den meisten Fällen tritt der, welcher zum besten Jemandes handelt, für ihn ein, daher streift *ὑπέρ* zuweilen an *ἀντὶ statt, loco*, ursprünglich gleichsam so, dasz man schützend und abwehrend sich *über* ihn beugt.»

Zoo leert ook reeds Vigerus ³⁾: in significatione *pro* notandum est interdum idem esse quod *ἀντὶ loco, vice*. En Matthiae ⁴⁾ stelt, waar hij de beteekenissen van *ὑπέρ* cum gen. gaat opnoemen, vooraan: *für*, anstatt (im Namen). Ook Rost, in zijn Lex., kent er de betekenis *anstatt, im Namen* aan toe. Bepaald heeft het

¹⁾ Vergel. Dähne pag. 160. Usteri pag. 119.

²⁾ Winer, Gramm. des N. T. Sprachidioms, pag. 358.

³⁾ Francisci Vigeri de praecipuis Graecae dictionibus Idiotismus liber. Cum animadversionibus Henrici Hoogeveeni, Zeunii et Godefredi Hermannii, Lipsiae 1822, pag. 667.

⁴⁾ Matthiae, Gr. Gramm. 2te Auflage, pag. 1155.

dezen zin in den brief aan Philemon vs. 13, waar Paulus aan Philemon te Kolosse van diens wegge-loopen, maar nu te Rome bekeerden slaaf Onesimus, dien hij met dezen brief en met den brief aan de Kolossers terugzond, schrijft: denwelken ik wel had willen bij mij behouden, opdat hij mij voor u dienen zou in de banden des evangelies. *Voor u*, ὑπὲρ σοῦ. Paulus wilde den dienst van Onesimus be-schouwen, als ware die door Philemon zelven gedaan.¹⁾ Ten sterkste handhaaft Bretschneider ²⁾ de beteekenis van plaatsvervanging in de uitdrukkingen: sterven, offeren, zich overgeven ὑπὲρ τινος, en hij stelt daarbij de beteekenis *ten beste van* slechts in de tweede plaats, als bijkomstig: *notio in commodum tantum ut consequens, non primaria.*

Ongetwijfeld mogen wij ὑπὲρ niet met ἀντί verwis-selen. Waar de Grieken en Hellenisten ἀντί zeggen wilden, zullen zij wel niet ὑπὲρ hebben gebruikt.

Ἐπὶ is ruimer, algemeener, het is: *voor, ten voordeele van, ten beste van.*

Maar uit het verband der rede moet telkens afge-leid worden in *welken zin* dit bedoeld is, en dan moet het blijken of iemand zoodanig en daardoor in

¹⁾ Bengel a. h. l. tuo nomine. De Nieuwe vertal. teekent aan: *voor u, d. i. in uwe plaats.*

²⁾ Lex. N. T. in v. ὑπὲρ.

het belang en ten beste van (*ὑπέρ*) anderen handelt, zoodat hij handelt in hunne plaats (*ἀντί*).

§ 1.

Hoofdplaatsen van Paulus die in aanmerking komen.

Dat de zoenkracht van Christus dood in Paulus denken op eene plaatsbekleedende overneming van de straf voor de zonde berust, valt naar zijne algemeene leer over den dood, en naar plaatsen als 2 Cor. V: 15, 21. Gal. III: 13 en Rom. III: 25, niet te betwijfelen. De dood is de bezoldiging der zonde, hare vergelding, hare straf (Rom. VI: 23). Alle menschen zijn des doods schuldig en sterven, omdat allen krachtens hunne gemeenschap met Adam gezondigd hebben (Rom. V: 12).

Christus was de Zoon Gods en ofschoon den menschen gelijk geworden (Fil. II: 7), was hij zonder zonde (2 Cor. V: 21). De dood had geen recht op hem. Toch stierf hij, de Zoon Gods stierf, onderging wat de straf der zonde was. Dies kan zijn dood slechts voor anderen, voor zondaren geweest zijn: hij stierf niet voor zich zelven, het was een plaatsbekleedende dood.

a. 2 Cor. V: 15, 21. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, κ.τ. λ, en vs. 21, Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γένώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ.

De plaatsbekleding is vs. 15 duidelijk uitgesproken. De Apostel legt zijn binnenste open, hij openbaart wat de ziel van zijn leven en werken was: de liefde die Christus ons heeft bewezen, zegt hij, dringt ons, als die dit oordeelen, dat, indien één voor allen (ὑπὲρ πάντων) gestorven is, zij dan allen gestorven zijn. Hier moeten wij noodzakelijk aan eene plaatsbekleding denken. Immers wanneer dit *voor allen* hier geene plaatsbekleding beteekende, wanneer deze ééne slechts ten beste van allen gestorven ware, zonder in hunne plaats te sterven, dan kon daaruit nog niet het besluit getrokken worden: ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Zijn dood was de dood van alle geloovigen, zoodat hun dood geen dood meer is (vergel. Joh. XI: 25, 26) en zij nu zelve niet meer sterven. Slechts hun oude mensch sterft en het eigen leven met zijne wortelen, krachten en werkingen zinkt in den dood.

Dat Christus als plaatsbekleeder de straf der zonde heeft gedragen, wordt aan het slot van hetzelfde hoofdstuk met den meesten nadruk door Paulus betuigd, zooals ook Usteri ¹⁾ moet toestemmen.

¹⁾ Aangeh. w. pag. 121.

De Apostel spreekt van de bediening der verzoening, van de prediking der vergevende genade Gods, die de gezanten van Christus wege verkondigen. Zij maken het groote, volbrachte verlossingsfeit bekend, en als getuigen en herauten van Gods gadelooze liefde, in Christus geopenbaard, bidden zij de menschen in den naam des Heeren: laat u met God verzoenen! Daarop eindigt hij met deze woorden, die de kern van geheel zijn betoog behelzen en waarin hij den grondslag, het doel en de vrucht van het heil samenvat: *want dien, die geene zonde gekend heeft, heeft hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem* (vs. 21).

Met grond komen Pfeiderer ¹⁾ en Weisz ²⁾ tegen de meening van Hausrath en Holsten op, dat God den in zijn voorbestaan absoluut zondeloozen, door hem in het naar zijn wezen zondig vleesch te doen verschijnen, werkelijk tot zonde zou hebben gemaakt, niet slechts »sündhaft sondern sündig”. Immers *ten eerste* wordt hier in het verband geheel niet van de menschwording, maar in geheel dit betoog des Apostels, van vs. 15 aan, van den dood des Heeren gesproken. *Ten tweede* er is analogie tusschen *zijn* zonde = worden

¹⁾ Pfeiderer, aangeh. w. pag. 101.

²⁾ Weisz, aangeh. w. pag. 301.

en *ons* rechtvaardigheid = worden. Hij werd *ἀμαρτία*, opdat wij worden *δικαιοσύνη*. Dit kan niet anders dan bij wijze van toerekening. God rekent het zoo, ziet het zoo aan en handelt er naar. En dit blijkt *in de eerste plaats* reeds uit de subjectieve negatie *μή*. Reeds Winer ¹⁾ herinnert: τὸν οὐ γνόντα wäre objectiv s. v. a. τὸν ἀγνοοῦντα, τὸν μὴ γν. geht auf die Vorstellung dessen, der ihn zur *ἀμαρτία* macht, zurück. Aan deze zondeloosheid van Christus, hier voorgesteld als in Gods *bewustzijn* (ideaal) aanwezig, kan niet tegenover staan een *werkelijk* feit, een werkelijk zondig maken, maar alleen iets wat ook ideaal bestaat in 't bewustzijn, in 't oordeel, er voor houden, er voor aanzien. Het blijkt in *de tweede plaats* uit geheel den samenhang van 's Apostels rede. Pas vooraf, vs. 19, zegt hij uitdrukkelijk *hoe* God in Christus de wereld met zich zelve was verzoenende, namelijk *μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν*, waar ook niet *οὐ* staat, maar *μὴ*, hetwelk de gedachte Gods en niet maar eene gedachte van Paulus uitdrukt, het is zooveel als: God dacht en oordeelde: »ik reken hun hunne zonden niet toe» — en hij legde ze op Christus: τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν.

¹⁾ Winer, aangeh. w. pag. 451.

Gelijk het *δικαιοσύνην θεοῦ γενέσθαι* geen verandering van zondig bestaan in heiligheid beteekent, maar verandering van staat, namelijk schenking van 'tgeen God zelf vordert, verplaatsing, verheffing uit den staat van verdoemelijkheid of verdoemenis (Rom. III: 19. VIII: 1.) in dien van welbehagelijkheid aan God, dus verleening van een ideaal karakter en behandeling dienovereenkomstig, dus strijdig met de zondige werkelijkheid: zoo is het *ἀμαρτίαν ποιῆν* niet een doen afdalen in werkelijke zondigheid (Paulus zegt ook niet *ἀμαρτωλὸν ἐποίησεν*), maar in den staat van zonde, van schuld, met behandeling van hem als zondaar, ja, als in wien alle zonde geconcentreerd was, als de schuldige bij uitnemendheid — niettegenstaande hij werkelijk zondeloos was, waarvoor God hem ook kende. Zoo alleen is de tegenstelling zuiver. In *ἀμαρτίαν ἐποίησεν* beteekent *ἀμαρτία* niet zondoffer *חַטָּאת*. Taalkundig kon het: bij de LXX komt het zoo voor bijv. Lev. VI: 25 (naar eene andere versafdeeling VI: 18): *οὗτος ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας* —

חַטָּאת תּוֹרַת חַטָּאת

Maar hiertegen staat in den weg dat men dan *ἀμαρτία* in eenzelfde zinsnede in twee beteekenissen moest opvatten, de eerste maal *zonde*: »die zonde niet gekend heeft», de andere maal *zondoffer*: »dien heeft hij tot een zondoffer voor ons gemaakt». De

tegenstelling is dan ook, naar de kennelijke bedoeling des Apostels, niet sterk genoeg uitgedrukt: immers het tegengestelde is *δικαιοσύνη*.

Terecht zegt Pfeiderer ¹⁾: wir haben hier geradezu ein *wechselseitiges Tauschverhältniss zwischen Christus und uns*: er übernimmt von uns die Rolle des Sünders, wir überkommen von ihm die der Gerechten.

Van ons wordt afgenomen wat op ons lag en op hem geladen, de zondenschuld en straf; wij, in hem geloovende, ontvangen zijne gerechtigheid. De zondaar is als zoodanig een voorwerp van Gods toorn. Op Christus was God nooit vertoornd, hij was, hij bleef de Geliefde (Ephes. I : 6. vergel. Matth. III : 17). Hij droeg de straf der zonde, droeg den *toorn* Gods, die in de straf zich openbaart. Die in hem gelooft, wordt behouden van den toorn, wordt er niet meer door getroffen, omdat hij in Christus *δικαιος* is (Rom. V : 9), terwijl de toorn blijft en eens ten volle uitbarst over hen, die den Zoon ongehoorzaam zijn en hem verwerpen (Ephes. V : 6. Col. III : 6. vergel. Joh. III : 36). *De toorn zegt*: gaat weg, gij vervloekten! *de liefde spreekt*: komt, gij gezegenden! (Matth. XXV : 41, 34). Dat zegt de toorn tot hen, die de liefde hebben versmaad; dat spreekt de

¹⁾ Pfeiderer, aangeh. w. pag. 101.

liefde tot hen, die zich hebben laten verzoenen met God. Toorn en vloek zijn als storm, aardbeving en vuur — liefde en genade als het zachte ruischen van een verkwikkende koelte.

b. Gal. III: 13. Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρως, ὅτι γέγραπται: Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου.

Evenals in de behandelde plaats Christus gezegd wordt »zonde voor ons gemaakt te zijn,» wordt hij hier gezegd een vloek te zijn geworden voor ons, *γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρως*, waardoor hij ons verlost heeft van den vloek der wet. Paulus tast daar krachtig en scherp de dwalingen aan, die door joodschgezinde leeraren in de Galatische gemeenten verspreid werden, dwalingen, die tot afval van het Evangelie leidden en tot den dienst der wet terugvoerden. Maar daarop konden zij geen zegen, geen leven verwachten. Dit was alleen op het geloof toegezegd. Die het bij de wet zoeken, zijn onder den vloek: want niemand doet haar. De wet spreekt den vloek uit over den overtreders, vs. 10 (Deuter. XXVII: 26). *Vloek* is het tegendeel van *zegen*. Het is de verstooting ter straf, het is de overgave aan het verderf. Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, *ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως τοῦ νόμου*; hij heeft ons (Joden in de eerste plaats, en

dan, vergel. vs. 14, de heidenen) gekocht uit of van onder, dus vrijgekocht van den in de wet uitgesproken vloek. Hij heeft het hierdoor gedaan, dat hij voor ons vloek (even als 2 Cor. V : 21 zonde) geworden is, daar hij gehangen werd aan het hout des kruises. Want er is geschreven: »Vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt (Deut. XXI: 23)». De Schrift te voren ziende dat door de kruisiging van Gods Zoon verlossing van den vloek der wet zou worden aangebracht, heeft te voren het hangen aan het hout als den hoogsten vloek gekenmerkt, zoodat al de andere vloeken der wet saam besloten waren in den vloek van het hangen aan het hout, ten einde het bleek, dat de heilige Jezus, aan het hout hangende, aan het kruis stervende, den vloek der zonde droeg. Bij het kruis van Jezus moeten wij dus volgens Paulus denken zoowel aan Deut. XXVII : 26 als aan Deut. XXI : 23, daardoor wordt ons de zegen van dien vloek getoond, daardoor het heugelijkst licht verspreid over het schriktooneel van Golgotha. De Apostel had naar die Schriftwoorden kunnen zeggen: Christus is een vervloekte, *ἐπικατάρατος*, voor ons geworden. Maar hij doet dit niet. Even als hij 2 Cor. V : 21 zegt: Christus is voor ons niet *ἀμαρτωλός* maar *ἀμαρτία* gemaakt, zoo zegt hij hier, hij is *κατάρα* voor ons geworden, om aan te duiden, dat hij, ook toen hij aan het hout

hing, in en voor zich zelven geen vervloekte was, maar dat de vloek als iets vreemds, als iets dat eigenlijk buiten hem lag, door God op hem was gelegd en door hem vrijwillig overgenomen. Hij betaalde hetgeen hij niet schuldig was. Hij heeft, zegt Paulus, ons daardoor vrijgekocht, de schuld van ons af en op zich genomen. De *schuld* is als eene *boei* (men denke aan *obligatio* van *ligare*), *betalen* is een *losmaken* (solvere). De gerechtigheid Gods houdt naar de wet den schuldige in hechtenis, om hem te zijner tijd de verdiende straf te doen ondergaan. Christus heeft voor de zijnen de straf geleden. Dies zijn zij vrij om voortaan hem te behooren. Zijn lijden en sterven, zijn bloed, ja, Hij-zelf was de losprijs dien hij gaf. Naar zijn eigen woord Matth. XX: 28: gekomen om te dienen καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν¹⁾.

Voor een werkelijken koopprijs (τιμὴ) zijn de geloovigen gekocht: ἠγοράσθητε τιμῆς roept Paulus hun toe (1 Cor. VI: 20. VII: 23). Vandaar ἀπολύτρωσις, verlossing als vrucht en resultaat van de zoenofferande, van de bevrijding van de zondenschuld en straf. Vergel. Ephes. I: 7: ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν

¹⁾ Vergel. 1 Tim. II: 6, ὁ δοῦς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, nadrukkelijk, om ten sterkste te doen uitkomen, dat Christus *in de plaats* is getreden van allen, tot wier best (ὑπὲρ) het is geschied.

διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων
 (vergel. Col. I: 14), Rom. III: 24: δικαιούμενοι δωρεὰν
 τῆ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρόσεως τῆς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ.
 God schenkt ons genadiglijk, terwijl wij zondig en
 schuldig zijn, gerechtigheid, houdt ons en verklaart
 ons, met dat wij in Christus gelooven, voor recht-
 vaardig, op grond en door toeëigening van de vrij-
 kooping, die in Christus is geschied en in hem voor
 het geloof voorhanden is. Terecht zegt Meijer ¹⁾
 »der Begriff des Kaufpreises und zwar als des Aequi-
 valents liegt darin, welches modo vicario für den
 Befreiten eintritt.»

Hiermede komen wij tot die plaats, die algemeen
 voor eene der allergewichtigste ter zake der verzoen-
 ingsleer gehouden wordt, eene plaats, die we wel
 met een heilig heven mogen naderen, als ware het
 een gang in het binnenste heiligdom, waar ons toe-
 geroepen wordt: trek uwe schoenen uit van uwe
 voeten, want de plaats waarop gij staat is heilig land;
 waar wij echter ook als ter goddelijke aanspraakplaats
 uit hooger mond eene verklaring hooren over den
 eigenlijken grond der verzoenende kracht van den dood
 des Heeren, en waar, hoe verschillend in bijzonder-
 heden de uitlegging ook zij, toch de voorstelling van

¹⁾ Meijer, Römerbrief, pag. 140.

den dood van Christus als een offerdood en zijn verband met Gods gerechtigheid bij meest allen erkend wordt. Die plaats is het 25ste vers van Rom. III.

c. Rom. III : 25: "Ὁν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων.

Pas had de Apostel, na op het donker tafereel van de zondige menschheid geweest te hebben, van de rechtvaardigheid door het geloof gesproken (vs. 22), en ten laatste genoemd » de verlossing die in Christus Jezus is'' (vs. 24). Nu betuigt hij van deze: » welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον, door het geloof in zijn bloed, tot eene betoening van zijne rechtvaardigheid door (wegens) de vergeving der zonden, die te voren geschied zijn onder de verdraagzaamheid Gods."

Intusschen, wij staan al aanstonds vragende voor ἱλαστήριον. De gevoelens hierover verschillen. Men kan ze tot drie hoofdklassen brengen. Volgens *een deel* van uitleggers is het in het gemeen iets verzoenends, hetzij een *verzoener* (propitiator) of een *verzoenmiddel* (placamentum), naar dat men het als masculinum of als neutrum neemt. Het komt dan overeen met ἱλασμός bij Johannes (1ste Brief II : 2 IV : 10). *Een tweede* klasse van uitleggers verklaart het bepaald *zoenoffer*, terwijl sommigen (onnoedig) ἑύμα supplee-

ren, zoodat dan de zin gelijk is met Ephes. V : 2. *Een derde* reeks denkt er bij aan het *deksel der Verbondsark*, sommigen met (noodelooze) aanvulling van *ἑπίθεμα*, aan hetwelk het offerbloed gesprengd werd. ¹⁾ Dähne beslist niet; hij houdt intusschen de hier het laatst genoemde verklaring voor het minst verkieslijk, dwaalt echter, wanneer hij van de *eerste* en de *derde* der hier vermelde opvattingen beweert: »in diesen beiden Fällen wäre die Opfertheorie nicht angewandt und Christus bloß überhaupt ein Sühnmittel genannt.» Daarentegen zegt Meijer ²⁾ terecht: »der Context macht durch *ἐν αὐτοῦ αἵματι* die Vorstellung von einem sühnenden *Opfer* klar genug».

De nieuwe vertaling heeft: verzoenmiddel. De Statenvertaling heeft: »voorgesteld tot eene verzoening,» en voegt er deze kantteekening bij: d. i. om te zijn een verzoener, namelijk der zondaren. De Apostel *ziet hier op* den genadestoel of het verzoendeksel van zuiver goud gemaakt, dat de arke des Verbonds, daar de tafelen der wet in lagen, bedekte ³⁾». Evenzoo voorzichtig als Calvijn (comm. a. h. l.): »in voce *ἱλαστηρίου* placet esse *allusionem* ad vetus propitiatorium», drukt Bengel zich uit: »*alluditur* ad propitia-

¹⁾ Vergel. Dähne, pag. 159 sqq.

²⁾ Meijer, Commentar zum Römerbrief, pag. 142.

³⁾ Vergel. ook de kantteek. op 1 Joh. II : 2.

torium V. T. Hebr. IX: 5". En dit is ongetwijfeld het rechte: de Apostel dacht aan de kapporet. De vijf tegenwerpingen van Meijer ¹⁾ zijn waarlijk weinig afdoende. Immers 1°. er behoefde niet te staan τὸ ἱλαστήριον. Het lidwoord *kon* hier wèl en het kon er ook niet staan ²⁾. De zin verschilt eenigszins: τὸ ἱλαστήριον zou Christus bepaald als antitypus aanduiden, als het (tegenbeeldige) ἱλαστήριον; zonder τὸ is het meer *allusio* (als een ἱλαστήριον). 2°. Er is in de omge-

¹⁾ Meijer, a. h. l. pag. 144. Hij stemt toe dat tegen de verklaring van ἱλαστήριον als *zoendeksel* niet in den weg staat het taalgebruik (immers bij de LXX als technisch stehend anzusehen) en ook niet de idee, naar welke Christus als antitypische ΠῚΦϚ (bij Meijer staat foutief ΠϚϚϚ) zou beschouwd zijn. Nu zijne 5 bezwaren:

„Entgegen ist aber *theils* dass nicht τὸ ἱλαστήριον, mit Artikel, steht, obgleich Christus als die verwirklichte Idee des bestimmten und nur einzig existirenden ΠῚΦϚ bezeichnet sein würde, *theils* dass, wenn auch den Lesern der Name ἱλαστήριον vom Ladendeckel gewiss aus den LXX bekannt war, doch dieser Name in seiner Anwendung auf Christum hier ganz ex abrupto aufträte, ohne dass in der Umgebung etwas dazu vorbereitet oder dahinführt; *theils* dass προέθετο nicht dazu passt (nämlich tot „verzoendeksel“), weil die Bundeslade mit ihrem Deckel im Allerheiligsten den Augen des Volks entzogen war; *theils* dass wäre hier Christus wirklich als ΠῚΦϚ gedacht, das folgende εἰς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ unpassend wäre, da das (Meijer moest zeggen: die) ΠῚΦϚ vielleicht mehr als ἐνδειξις der göttlichen Gnade (vergl. Hebr. IV: 16) erscheinen müsste; *theils* endlich, dass die Vorstellung von Christo, als dem Antitypus des Ladendeckels, im ganzen N. T. niemals wiederkehrt, obwohl sie auszudrücken so sehr häufig Gelegenheit war, daher anzunehmen ist, dass sie zu den apostolischen Anschauungs- und Bezeichnungsformen des Versöhnungswerkes Christi nicht gehörte.”

²⁾ Vergel. Winer, Grammatik, pag. 113, § 19.

ving wèl voorbereiding en aanleiding, niet minder voor »zoendeksel» dan voor »zoenoffer»: immers vs. 24 was de ἀπολύτρωσις (van λύτρον = כֶּפֶר) genoemd. 3°. Προέθετο past er wel bij, zelfs beter dan bij »zoenoffer», zooals Meijer wil, want het »zoenoffer» kon toch geheel niet op zich zelf, maar slechts op het altaar ten toon gesteld worden. Ook Dähne ¹⁾ stemt toe: »minder entgegen (namelijk tegen de opvatting van ἱλαστήριον als *zoendeksel*) wäre das Wort προέθετο» hoewel hij het dan tot Gods raadsbesluit brengt ²⁾. 4°. De Goddelijke *genade* is niet vergeten, hare betooning is voorop geplaatst, namelijk in προέθετο. God zelf deed het (vergel. Rom. VIII: 32). Wat Meijer ten vijfde inbrengt: »dat Christus aan geen andere plaats in het N. T. als antitypus van het arkedeksel voorgesteld wordt, bewijst dat dit geen apostolische gedachte was», — dat is waarlijk een gevaarlijk criterium! Integendeel, al is iets maar éénmaal gezegd, zal het *daarom* worden ontkend? De vraag is alleenlijk, *is* het *hier* gezegd? Dat moeten — immers ook naar Meijers eigen exegeti-

¹⁾ Dähne, aangeh. w. pag. 160.

²⁾ Dähne zegt namel. dat men dan daarbij aan een *vaststellen* in den raad Gods kon denken, namelijk in geval men het woord ἱλαστήριον als verzoendeksel wilde opvatten (wat hij zelf verwerpt).

sche beginselen — de gebruikte woorden zelve beslissen.

En wat is dit *ελαστήριον*? Terwijl Winer¹⁾ met velen leert, dat *ελαστήριον* eigenlijk is: *iets dat verzoent* — gelijk ook prof. Doedes²⁾ zegt: »het adjectivum *ελαστήριον* drukt de eigenschap uit van iets, waardoor *ελασμός* bewerkstelligd wordt; *ελαστήριον* is dan hier adj. neutr. als substantiv. gebruikt en beteekent »verzoenmiddel” — acht Cremer³⁾ aannemelijk, dat het naar de woordvorming⁴⁾ een nomen loci is, verzoeningsplaats, zoenplaats. En dit is ongetwijfeld het rechte.

Terwijl de adjectieve vorm — *ηριον* eene *dienende aanhoorigheid* (eine dienende Zugehörigkeit) beteekent, vestigde zich het neutrum bepaaldelijk als nomen loci, zooals *ἀκροστήριον*, *δικαστήριον* e. a. Het adj.: *ελαστήριος* (eerst laat voorkomende) drukt dus niet uit »de eigenschap van iets, waardoor de *ελασμός* bewerkstelligd wordt”, maar iets wat bij de verzoening behoort en daarbij dient; het substantivum *ελαστήριον* bepaaldelijk de plaats die voor de verzoening dient. Winer, l. c. stemt alleen toe, dat het

¹⁾ Winer, *Grammat.*, pag. 91.

²⁾ *Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie*, III, blz. 325.

³⁾ Cremer, *Bibl. Wörterb.*, pag. 305.

⁴⁾ *Vergel. Curtius, Griech. Schulgrammatik*. 1873, § 345, pag. 192.

speciaal van de plaats, waar de verzoening volbracht wordt — gelijk φυλακτήριον, wachtpost — en aldus van het deksel der Verbondsark, gezegd kan worden, terwijl hij voor Rom. III : 25 de beteekenis *zoenoffer* voor even zoo goed passend acht. Hierbij is vooral te bedenken, dat de LXX *ιλαστήριον* steeds als nomen loci gebruiken en wel voor het hebr. קִרְיָטִית als Exod. XXV : 17—22 e. a. plaatsen, terwijl daarentegen de bewering, dat *ιλαστήριον* in het classieke Grieksch eene doorgaande uitdrukking voor zondoffer (wel τὰ *ιλαστικά*) was, bepaald ongegrond is ¹⁾.

Ἰλαστήριον is קִרְיָטִית , arkedeksel, de plaats aan welke de verzoening volbracht werd, eene op de Verbondsark, in welke de wettafelen lagen, sluitende plaat van fijn goud, uit wier beide einden twee gouden cherubs zich verhieven, de vleugelen over het deksel uitgebreid, de aangezichten tegenover elkander en naar het deksel gebogen Exod. XXV : 17 v.v. Wat de kapporet beteekent, zeggen haar *naam* en haar *dienst*. Zij duiden zoening der zonde aan en wel den hoogsten afdoenden zoeningsact. Het woord קִרְיָטִית , LXX *ιλαστήριον*, Vulg. propitiatorium, Luther Gnadenstuhl, de Statenoverzetting verzoen-

¹⁾ Vergel. Cremer, l. c.

deksel, komt van כָּפַר Piel, terwijl het van כָּפַר Kal, afgeleid, luiden zou כִּפְרוּ . » Terwijl כָּפַר in Kal beteekent *dekken, bedekken, toedekken, overdekken*, heeft dit werkwoord in Piel כָּפַר de beteekenis van *verzoenen* verkregen, altijd in den zin van *witdelgen, vernietigen*, omdat de bedekking plaats had voor Gods oog en — en wat voor God bedekt en onzichtbaar gemaakt was, kon gerekend worden uitgedelgd en vernietigd te zijn en niet meer te bestaan”. Zoo terecht prof. Doedes ¹⁾. Verkeerdelijk hebben sommigen het dekken, bedekken in den zin van beschermen, beveiligen verstaan. Zoo ook Pfeiderer ²⁾. Met nadruk komt daar tegen op Kurtz ³⁾. Het is niet noodig, dit hier dieper op te halen. Alleenlijk worde hier bijgebracht wat Kurtz ⁴⁾ zegt: » so fassen wir das Bedecken der Sünde im Opfercultus als eine Deckung, durch welche die verklagende und verdammende Macht der Sünde, ihr Gottes Zorn und Strafe erregendes Wesen gebrochen, unschädlich und ohnmächtig gemacht wird — eine wirkliche Unschädlichmachung, die

¹⁾ Dr. J. J. Doedes in Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie, III, blz. 14. Vergel. Dr. A. Rutgers van der Loeff in Waarheid in Liefde, 1843, IIde stuk, bl. 293, 310.

²⁾ Aangeh. w., pag. 96.

³⁾ J. H. Kurtz, der Alttestam. Opfercultus, pag. 48 seqq.

⁴⁾ Aangeh. w., pag. 49.

einer Tilgung und Vernichtung derselben gleich wiegt. Vergel. Deut. XXI: 8, נִכְפַּר met vs. 9, תִּבְעַר. Bei dieser Auffassung lässt sich dan die Intensiv-geltung des Piel, als diese Bedeutung bedingend oder vermittelnd, recht wohl festhalten: es ist ein so totales, kräftiges, überwältigendes Bedecken, dass dem Bedeckten dadurch alle Wesens- und Wirkungskraft unmöglich oder ertötet wird."

Het woord כִּפֶּרֶת kon diensvolgens niet beter vertolkt worden dan door *verzoendeksel*. De Verbondsark bedekkende, vormde zij met deze een altaar. Doch van uitnemende waardigheid. En wel *ten eerste* omdat het de wettafelen in zich sloot. Vandaar de naam אָרֶן הַכִּפֶּרֶת LXX κιβωτὸς τῆς διαθήκης of אֶרֶן הַקְּעֻרוֹת / א , LXX κιβωτὸς τοῦ μαρτυρίου. Exod. XXX: 6: — de ark der getuigenis; — het verzoendeksel — boven de getuigenis, Lev. XVI: 13: het verzoendeksel, hetwelk is op de getuigenis. *Ten tweede* nog heiliger was het hierdoor, dat aldaar, in het Allerheiligste, als het ware het kabinet des konings, de Heer zijne gansch bijzondere tegenwoordigheid toonde en vandaar als van zijnen troon zijne bevelen gaf. »Aldaar zal ik bij u komen, sprak de Heer tot Mozes, en ik zal met u spreken van boven het verzoendeksel af, van tusschen de twee cherubim die op de ark der getuigenis zijn zullen, alles wat ik u gebieden zal aan de kinderen Israëls.» Zie Exod. XXV: 22,

vergel. Numeri VII : 89, Lev. XVI : 2, 13, Ps. XCIX : 1. Kurtz, aangeh. w. pag. 31.

Zoo was de kapporet de centraalplaats van de genadige tegenwoordigheid en wilsopenbaring Gods, de eigenlijkste en heiligste zoenplaats, *dienende* om het zoenbloed op te nemen en deszelfs doel te verwezenlijken: aan de kapporet is in den hoogsten zin, gelijk aan brand- en reukofferaltaar in gewonen zin, het bloed wat het moet zijn, zoening, Lev. XVII : 11. Op den grooten verzoendag werd door den Hoogepriester, die dan alleen in het Heilige der Heiligen mocht gaan, met het bloed van het heiligste zoenoffer de kapporet besprengd, gelijk op andere dagen en bij gewone offers het brandofferaltaar in het voorhof of het reukaltaar in het Heilige. Daar kwam het bloed recht eigenlijk en allernaast tot den Heere, voor zijn aangezicht. De kapporet, het bloed ontvangende, hield het den Heere, die boven de cherubs troonde, als het ware voor; het was daar onmiddellijk onder zijne oogen, hij zag er op. Vergel. Cremer, pag. 306.

Nu zegt Paulus: God heeft Jezus Christus als zulk eene kapporet in zijn bloed voorgesteld ¹⁾ — vervulling en wezen van hetgeen het met offerbloed

¹⁾ ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ behoort bij προέθετο en hangt niet af van διὰ πίστεως.

besproeide verzoendeksel der Verbondsark afbeeldde.

Het mag ons niet bevreemden, dat Christus eene kapporet genoemd wordt ¹⁾, ook niet dat hij zoowel de besprengde kapporet is als zelf het bloed sprengde. Doedes in a. w. blz. 334 verzekert: »Paulus kon Christus niet met het zoendeksel vergeleken hebben — ook omdat de toepassing der vergelijking, indien Paulus haar gemaakt had, tot ongerijmde voorstellingen voeren zou, b.v. deze, dat onder het O. T. het arkedeksel, LXX *ελαστήριον*, besprengd werd met het offerbloed — het eigenlijke *ελαστήριον* ²⁾ — en Christus zoowel voor object der besprenging (de eigenlijke verzoening) als voor medium der verzoening (door zijn bloed) moest gehouden worden». Wij moeten bedenken, dat hetgeen op velerhande wijze, door verschillende personen, zaken en verrichtingen werd afgeschaduwd, in den Éénige vereenigd is. Hij is Hoogepriester, hij offer, hij ook kapporet, daar zijn bloed niet van hem op een ander, daartoe dienend, heilig voorwerp gebracht, maar hij zelf er mede besprengd werd en hij alzoo in (*έν*) zijn bloed, daarmede besproeid, zich vertoonde. En het bezwaar lost zich ten volle op door dat de Apostel zegt:

1) Hij zelf zeide ook: Ik ben de weg, de deur enz.

2) Maar dit was *ελαστήριον* niet, gelijk boven is aangetoond.

ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, in *ipsius* cruore ¹⁾, dat is z. v. a. ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι, terwijl de Hoogepriester des O. T. alle jaar in het heiligdom inging ἐν αἵματι ἄλλοτριῷ, Hebr. IX : 25. De Oudtestamentische Hoogepriester moest zich van het bloed door sprenging aan de kapporet ontdoen, de ware Hoogepriester droeg het aan zich zelve, werd er zelf mee besprengd en daar Hij vrijwillig zijn bloed vergoot, zich zelve opofferde ²⁾, zoo heeft hij ook zelf zich er mee besprengd. Dus alles in één! Aan hem zelve is de verzoening der wereld geschied en hij werd deswege met zijn eigen bloed, dat de zonde waarlijk verzoende, besprengd, terwijl het bloed van stieren en bokken de zonde niet kon wegnemen, Hebr. X : 4.

Als zoodanig heeft God hem *voorgesteld* in het openbaar, voor aller oogen, » voor het aangezicht van al de volken” gelijk reeds Simeon profeteerende sprak, Luc. II, 31. Hij werd niet in het geheim, maar openlijk met zijn bloed besprengd en daarin ten toon gesteld. Wijl het echter niet alle menschen met hunne oogen aanschouwen konden, zoo liet God het aan allen verkondigen en schaamde zich deze

1) De sanguis was nu cruor geworden, want: sanguis inest in venis, cruor est de corpore fusus. Doederlein, lat. Synon. IV, pag. 258.

2) Hebr. IX : 14.

»dwaasheid» niet ¹⁾). Doch de Heer Jezus Christus is alleen voor hen, die in Hem gelooven een werkelijke kapporet, διὰ τῆς πίστεως. Het geloof is het waardoor wij de Goddelijke heilsdaad erkennen en met vertrouwen aannemen en de door hem tot stand gebrachte verzoening genieten.

Gelijk het uitgestorte en gesprengde bloed den dood veronderstelt en bewijst, zoo is het openbaar, dat Paulus hier en overal, waar hij van Christus bloed spreekt, zijnen dood als offerdood bedoelt.

En hoedanig hij dezen offerdood beschouwt, blijkt uit de gewichtige verklaring die hij er bijvoegt, waarin hij ons den diepen grond er van doet zien: εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, tot betooning van zijne rechtvaardigheid. Daartoe alzoo heeft God Christus in zijn bloed voorgesteld als kapporet, als dien aan wien de verzoening volbracht werd: God wilde, moest zijne rechtvaardigheid betoonen. De rechtvaardigheid is hier ²⁾ bepaaldelijk de *rechterlijke* en wel in 't bijzonder de *straffende gerechtigheid*, de goddelijke justitie, die bevrediging, voldoening eischte en waaraan voldaan werd en die haren eisch vol-

¹⁾ 1 Cor. I, 21.

²⁾ Gelijk ook Meijer a. h. l. erkent met besliste afwijzing van de betekenis waarachtigheid en getrouwheid of goedheid of gerechtigheid met insluiting van genade.

trok in de zoenofferande van Christus. Gods gerechtigheid heeft ten grondslag zijne heiligheid en veronderstelt deze. De heiligheid is zijn wezen en als zoodanig regel voor alles. De gerechtigheid ziet op de verhouding der menschen tot dien regel en Gods handelwijze ten aanzien van de menschen wordt door die gerechtigheid bestuurd. De gerechtigheid wil en bewerkt overeenstemming van handelwijze ten aanzien van den mensch met zijn wezen. Vandaar het noodzakelijke verband tusschen zonde en straf. Aan Christus nu betoonde God zijne rechtvaardigheid door hem als plaatsbekleeder voor zondaren de straf der zonde, den dood te doen ondergaan. En wel *διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἄνοχῃ τοῦ Θεοῦ*. Natuurlijk is *διὰ* c. acc. niet *door* maar *wegens*; *ἐν τῇ ἄνοχῃ τοῦ Θεοῦ*, is niet eene nadere bepaling van *προγεγονότων*, immers dan zou Paulus geschreven hebben: *τῶν ἁμαρτημάτων τῶν προγεγονότων ἐν τῇ ἄνοχῃ τοῦ Θεοῦ*, veelmeer het behoort tot *τὴν πάρεσιν* en karakteriseert deze. Paulus zegt niet *ἄφεσις* maar *πάρεσις*, welk woord in het N. T. alleen te dezer plaats voorkomt. Het is niet zonder reden, dat hij juist dit woord hier gebruikt. Maar men moet er niet zoodanig een voorbijzien van de zonden door verstaan, dat er geen kwijtschelding van de straf bij plaats had. Ook eer Christus stierf, was er *ἄφεσις*, vergeving, Rom. IV, 7, vergel. vs.

3, Matth. IX, 2 en dikwerf in de Evangeliën. De *πάρεσις* is geen onvolkomene *ἄφεσις*. Er ligt eene andere tegenstelling bij ten gronde. Tegenover de *πάρεσις* staat de delging, het te niet doen van de zonde ¹⁾, terwijl van *ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας* het tegendeel is *κρατεῖν*, Joh. XX, 23. Er was ook onder het O. T. kwijtschelding van de straf, niet slechts tijdelijk of voorwaardelijk, maar voor altoos en be-
 list. De *πάρεσις* was vergeving. Maar deze vergeving wordt gekenschetst, en overeenkomstig het onderscheid tusschen de oud-testamentische en de nieuw-testamentische bedeeing eigenaardig geteekend door dat zij gezegd wordt geschied te zijn ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, niet alsof bij dit geduld, bij deze verdraagzaamheid Gods toch nog eenige onzekerheid, onveiligheid bleef, als ware daarbij de mogelijkheid eener latere straf denkbaar, maar omdat die als het ware geanticipeerde vergeving geschiedde met betrekking tot en op grond van den toen nog toekomstigen offerdood van Christus ²⁾. En wegens die te voren geschiede vergeving der te voren geschiede zonden was de dood van Christus noodzakelijk (evenals wegens die daarna) — het was onmogelijk, dat hij te zijner tijd *niet* stierf, of de reeds gezaligden

¹⁾ Hebr. IX, 26.

²⁾ Vergel. Cremer, aangeh. w. pag. 298 seqq.

hadden weer den hemel moeten verlaten. De gerechtigheid eischte het. Om deze te betoonen gaf God zijnen Zoon over en stelde hem in zijn bloed ten toon. Daarom staat hier ook het medium *προέθετο*: God deed het in zijn eigen belang, voor zijn eigen zaak.¹⁾ En ten blijke dat het hierom te doen en dat dit het hoofddoel was, herhaalt Paulus het in vs. 26: *πρὸς τὴν ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐν τῷ νῦν καιρῷ*, tot dit dubbel einde, dat hij zij rechtvaardig en rechtvaardigende den geloovige (*τὸν ἐκ πίστεως*, die uit geloof is, als beginsel en standpunt, die van geloof uitgaat²⁾). God rechtvaardig, daar hij aan Jezus de zonde gestraft heeft, de zondaar vrij, rechtvaardig verklaard, terwijl hij in Jezus gelooft. Aan de gerechtigheid is voldaan — en toch is de zaligheid niet uit gerechtigheid, maar uit genade, omdat God zelf alles beraamde en beschikte ter voldoening van zijne eischen, zelf den middelaar gaf en dat zijnen eigen Zoon! De *ἔνδειξις* der Goddelijke gerechtigheid veronderstelt en behelst nood-

¹⁾ Overigens behoeft men hier geen bijzonderén nadruk te leggen op den medialen vorm, zooals Hofmann: „hat ihn *vor sich* hingestellt. Te-recht wordt deze *in*legging afgewezen door Dr. Ebrard (die tevens onder *ἰλαστήριον* „Gnadendeckel” verstaat) in zijn „Lehre von der stellvertretenden Genugthuung.” Königsb. 1857, pag. 83, hoewel hij in het verzwakken van het medium ook weer te ver gaat.

²⁾ Vergel. Winer, Gramm., pag. 395, en Meijer, zu Röm. II, 8.

zakelijk en onwedersprekelijk de satisfactio vicaria, gelijk ook Meijer hier pag. 149 toestemt.

§ 2.

Christus dood een offerdood.

Dr. Klaiber, bestrijder van de genoegdoening, zegt naar waarheid: »Es ist bekannt dass die Vertheidiger der Satisfactionstheorie gerade in der Anwendung der Opferideen auf den Tod Jesu einen Hauptbeweisgrund für ihre Ansicht finden zu dürfen glauben" ¹⁾. Maar evenzoo bekend is het, dat de gevoelens hierover zeer uiteenloopen.

a. Verschillende gevoelens over het Israëlitische offer.

De vraag is: welk denkbeeld de Israëlieten met het slachten der offerdieren bij zond- en schuldofferanden hebben verbonden. Of men de offerdieren heeft gehouden alleen voor een geschenk aan de (beleedigde)

¹⁾ Dr. Klaiber, Neutestamentliche Lehre von der Sünde und Erlösung, Stuttgart, 1836, pag. 366.

Godheid, of voor eene burgerlijke straf¹⁾, dan wel voor plaatsvervangers, van de zondaren die ze brachten, die eigenlijk zelve den dood hadden verdiend.

Klaiber vindt de grondbeteekenis der offeranden in 't algemeen in de wezenlijke idee der theocratie, dat God de Heer is van alles, alles Gods eigendom en van God afhankelijk. De offerande is dus de overgave van het beste, van het dierbare en kostbare aan Jehovah, tot betuiging van de vereering die men Hem toedraagt en van de afhankelijkheid die men tegenover Hem gevoelt²⁾. Bij die offeranden, die naar de verklaring van den offeraar en den priester als zond- en schuldoffers gebracht werden, was met de algemeene betuiging der afhankelijkheid van God, als den heiligen Wetgever, volgens Klaiber, verbonden het gevoel en de erkenning van plaats gegrepen kwetsing dezer gehoorzame afhankelijkheid van de schuld en strafbaarheid dezer kwetsing, van de verplichting deze afhankelijkheid voortaan te betrachten en van het verlangen om op deze wijs tot God wederom in vriendelijke betrekking te

1) Mulcta, „die Darbringung des Materials des Opfers, als eines Theiles der Güter des Opfernden, also der Verlust desselben für diesen eine Strafe“ naar Michaelis, Mos. Recht. IV, 64 en anderen, zie Klaiber a. w. pag. 407, door Winer terecht eene „hausbackene Deutung“ genoemd, Realwörterb. s. Sühnopfer.

2) Klaiber, a. w. S. 410.

treden. In het zoenoffer werd dus wel de voorstelling van de schuld des offeraars uitgedrukt, maar niet, zegt Klaiber, door de bijzondere beteekenis van het vergieten des bloeds als eene op het dier overgebrachte en aan hetzelfde volvoerde straföefening — —, veelmeer door den bijzonderen en van den offerbrenger zelven verklaarden toestand van dezen als een zondig mensch, als een zoodanige, die wegens overtreding van den wil van Jehovah straf had verdiend, maar van deze straf begeerde vrij te worden ¹⁾).

Bij zulk eene opvatting hebben van zelf de eigenaardige gebruiken of rituëele handelingen bij de offeranden geen bijzonder gewicht. Alles komt dan op dien inwendigen toestand, op die stemming des offerbrengers aan ²⁾. De sprenging des bloeds behield bij het zoenoffer hare algemeene beteekenis, namelijk die der wijding en heiliging voor Jehovah, doch was hier gewijzigd door voorafgegane verstoring van de rechte verhouding tot Jehovah ³⁾. Het altaar, het symbool der verbinding en bemiddeling tusschen Jehovah en de Israëlieten, door de zonden des overtreders verontreinigd, en de even daardoor verontrei-

¹⁾ Klaiber a. w. pag. 413.

²⁾ Id. pag. 414 seqq.

³⁾ Id. pag. 418.

nigde offeraar zelf, werd door het bloed ontzondigd of gereinigd, de daaraan klevende zonde als 't ware door het bloed voor de oogen van Jehovah toegedekt. Terwijl Jehovah door den priester dit offer aannam of deze bedekking der zonde, deze reiniging en heiliging des altaars en des offeraars, werkelijk liet uitspreken, werd daarmee verklaard, dat de betrekking des offeraars tot Jehovah ten gevolge van het offer weer als hersteld mocht worden beschouwd ¹⁾. Dies was de vergeving wel aan het offer, als de van Jehovah verordende voorwaarde, vastgemaakt, maar het offer zelf niet dan zinnebeeldige voorstelling van de toedracht der vergeving ²⁾.

Bij dergelijke voorstelling kan er natuurlijk van eene satisfactio vicaria geen sprake zijn.

Klaiber verdiende hier inzonderheid genoemd te worden, omdat hij een voorganger is van hen, die in nieuweren tijd de satisfactie bestrijden. Immers velen hebben op Klaibers denkbeeld, met allerhande wijzigingen, voortgebouwd, niet weinigen met bijzonderen tegenzin tegen de Nieuwtestamentisch-kerkelijke Verzoeningsleer. Hunne argumenten tegen de juridische beschouwing van het Oudtestamentische zond- en schuld-offer, naar welke de slachting sym-

¹⁾ Klaiber, a. w. pag. 419.

²⁾ Id. pag. 420.

bolische poena vicaria is, welke het offerdier in plaats van den offeraar ondergaat, vindt men uitvoerig voorgesteld en weerlegd bij Kurtz ¹⁾. Deze handhaaft daar de satisfactio vicaria tegen Steudel, pag. 97—100; tegen Bähr, pag. 100—105; en tegen de hulptroepen van Bähr, Neumann, Keil ²⁾ en Oehler, pag. 105—111.

Ten onzent heeft Dr. A. R. van der Loeff ³⁾ zich tegen de satisfactio vicaria verklaard, in zijn zienswijze naar Bähr overhellende. Het hebreeuwsche *kipper* is hem geen bevredigen van God, ook niet »in den edeleren en hoogerem zin van voldoening aan zijne straffende gerechtigheid,» wijl dit zoowel met de grondbeteekenis en het doorgaande gebruik van dat woord als met den aard, de kracht en de bedoeling van het Mozaïsche zondoffer strijdt ⁴⁾. »De Heer eischte een rein offerdier, een rein leven, dat in het bloed hem werd opgedragen. Krachtens de gemeenschap, waarin de offeraar zich zinnebeeldig

¹⁾ Der Alttestamentische Opfercultuur, Mitau 1862. Intusschen had Kurtz het boven aangehaalde werk van Klaiber niet gelezen, blijkens pag. 97.

²⁾ Volgens Keil beeldt het slachten des offerdiers wel af de overgave des levens in den dood, maar *niet in den dood als straf der zonde*, hoewel hij zich zelven niet gelijk blijft, zie Kurtz, pag. 87.

³⁾ A. R. van der Loeff, Over de verzoening der zonden door Jezus Christus, in Waarheid in Liefde 1843, IIde Stuk, bl. 277—345.

⁴⁾ Blz. 306.

tot zijn offerdier geplaatst had¹⁾, toonde deze zijne ziel te willen wijden aan 's Heeren heiligen dienst; maar die toewijding kon niet geschieden zonder de vrijwillige overgift van zijn vorig leven *in den dood*²⁾. Zulk eene daad van zelfveroordeeling en volstreckte zelfverzaking baande niet alleen den weg tot het nieuwe leven in Jehovals gemeenschap, maar was ook het eenig middel om *vatbaar te worden* voor 's Heeren vergevende en heiligende genade, welke door de plechtigheid der *verzoening* (bedekking) werd afgebeeld en verzegeld³⁾.

Het dier stierf *voor hem*, niet om hem van den dood vrij te maken⁴⁾, maar zóó *dat hij medestierf*⁵⁾. Aldus van der Loeff.

Op een ander standpunt staat Prof. J. I. Doedes⁶⁾

¹⁾ Namelijk door het te *brenge*n tot de woning des Heeren en door het te *stellen voor zijn aangezicht*, blz. 301 en inzonderheid door de *handoplegging*, bl. 302.

²⁾ Door het dan met eigene hand te *slachten* gaf hij deszelfs leven en hiermede als 't ware zijn eigen leven in den dood over, a. w. blz. 303.

³⁾ Pag. 300 seqq.

⁴⁾ Plaatsvervangend, verwisseling der rollen.

⁵⁾ Plaatsbekleeding, zoodat, gelijk het offerdier des offeraars plaats innam, deze wederkeerig zich aanmerkte als in de plaats des offerdiers te staan. Pag. 303. Zonder twijfel is er in dezen zin geen plaatsbekleeding zonder plaatsvervangend te stellen.

⁶⁾ De verzoening der zonden, volgens het Oude en Nieuwe Testament, door J. I. Doedes, in Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie, 1846, IIIde Deel, pag. 1 seqq. en pag. 293 seqq.

in zijne doorwrochte Verhandelingen over ons onderwerp. Hij neemt aan »dat het dier door den offeraar gedood moest worden, omdat het door de handoplegging in zulk eene gemeenschap met hem gekomen was, dat zijne zonde en schuld (symbolisch) op het dier waren overgebracht, ten gevolge waarvan de ziel van het dier (zijn leven) in den dood moest worden overgegeven door hem, wiens ziel anders zou zijn opgeëischt. Zoo werd het dier *in de plaats des offeraars* gesteld ¹⁾.

b. De juiste beschouwing van het Israëlietische offer.

Het zoeven aangehaalde gevoelen van den hoogleeraar drukt het juiste denkbeeld uit. Wat evenwel op pag. 40 over de besprenging met het bloed gezegd wordt, kan niet zonder wijziging aangenomen worden. Kort en waar zegt Kurtz ²⁾: de *handoplegging* was de wijding van het dier tot zoenmiddel voor de zonden des offeraars, door op het dier, als plaatsbekleeder, de verplichting te leggen om te volbrengen of te lijden in de plaats van den offeraar datgene waartoe hij zelf tegenover zijn God ten gevolge zijner zonden verbonden was, dus wijding ten doode. De *plaats-*

¹⁾ Pag. 35.

²⁾ Kurtz, aangeh. w., pag. 78.

bekleedende strafdoed bestond in het slachten. De voltrekking van dezen strafdoed geschiedde ten einde het dier, of veel meer zijn bloed, in hetwelk zijne ziel was, te bekwamen en te bereiden tot zoeningsmiddel. Dan volgde het sprengen van het bloed, dat is: het volbrengen van de verzoening en hare overdracht op den offeraar, waarin voor hem het bewijs lag, dat het offer ¹⁾ bij God was aangenomen en hem werd toegerekend. Gelijk eerst de schuld of verbintenis tot straflijden op het dier gelegd, aan hetzelfde toegerekend werd door de handoplegging, alzoo werd na het slachten de geleden dood op de schuldige ziel des offeraars overgebracht en hem persoonlijk toegeëigend door de bloedsprenging naar Lev. XVII: 11. Terwijl de op zich zelve reine en zondelooze en daarom ook voor zich zelve tot geen straf verplichte offerziel (het leven van het dier) in de plaats van den offeraar het doodslijden onderging, werkte dit verzoening voor de ziel des offeraars, dat wil zeggen, diens zonde werd daardoor van hare doodende kracht beroofd, zij was hem nu vergeven. Het was werkelijke, volle vergeving, doch niet eigenlijk om den prijs van een dierlijk leven, neen, al

¹⁾ Het geofferde bloed, immers: „de priesters zullen het bloed offeren.” Lev. I: 5.

deze offeranden ontleenden en trokken hare kracht uit dat ééne offer, waarop zij alle, als schaduwen op het lichaam, vooruit wezen.

Wij vinden derhalve plaatsbekleeding in die verzoenende offeranden, in die schaduwen, evenals, gelijk boven ¹⁾ is bewezen, in het tegenbeeld: dat is Christus, die »ons liefgehad heeft en zich zelve voor ons heeft overgegeven tot eene offerande en een slachtoffer, (προσφοράν καὶ θυσίαν) aan God tot een welriekenden reuk», Ephes. V: 2. Terecht zegt Kurtz: »Die *juridische* Auffassung des Alttestam. Opfers, nach welcher die Schlachtung als symbolische poena vicaria erscheint, (die het offerdier in des offeraars plaats doet sterven) ist, wenigstens bei den des Sünd und Schuldopfern, von den Zeiten der Rabbinen und Kirchenväter her die herrschende gewesen und hat auch in der neuern und neuesten Zeit noch viele nachahmende Vertreter gefunden» ²⁾. Men zie daar bij Kurtz die reeks van uitstekende namen, niet alleen Hengstenberg, J. P. Lange, Tholuck, Ebrard, maar ook en voorop Gesenius, de Wette, Winer.

Van de beschouwing der offerdieren als plaatsvervangers van de zondaren die ze brachten, als die eigenlijk zelve den dood hadden moeten ondergaan,

¹⁾ IIde Afdeeling, Hoofdstuk III, § 1.

²⁾ Kurtz, aangeh. w. pag. 97.

zegt Winer ¹⁾: »diese Bedeutung der Sühnopfer erscheint auf den ersten Blick als die natürlichste, significanteste und antiken Vorstellungen überhaupt angemessenste. — Allerdings sind nicht alle dafür geltend gemachte Gründe von Gewicht. — Dagegen kann Lev. XVII: 11, wenn man nicht künstlich interpretiren will, kaum anders verstanden werden, als dass das Leben des Opferthiers, welches im Blut ist und mit dem Blute ausgegossen wird, für das Leben des Darbringenden (עַל-נַפְשֵׁיכֶם) hingegeben werden. Man braucht dabei gar nicht auf כִּפָּר *expiare* Gewicht zu legen. Die Parallelisirung von נָפֵשׁ und נַפְשֵׁיכֶם aber ist gewiss nicht ohne Bedeutung”. Voorts wijst Winer op het »Verspritzen des Blutes der Sühnopfer” en zegt: »was konnte jenes Verspritzen für eine Bedeutung haben als die, das in dem Blute das Leben verspritzt und so gänzlich vernichtet würde? Das Blutvergiessen war hier nicht blos Mittel (um das Thier zu tödten), sondern eigentlicher Zweck. Zweck kann es aber nur dann sein, wenn man sich das Thier als Stellvertreter des Darbringers denkt, der eigentlich das Leben verschuldet hatte”. — Genoeg, het staat vast, dat het karakter der van God verordende offeranden is eene substitutie, een

¹⁾ Winer, Biblisches Realwörterbuch, art. Sühnopfer.

deze offeranden ontleenden en trokken hare kracht uit dat ééne offer, waarop zij alle, als schaduwen op het lichaam, vooruit wezen.

Wij vinden derhalve plaatsbekleeding in die verzoenende offeranden, in die schaduwen, evenals, gelijk boven ¹⁾ is bewezen, in het tegenbeeld: dat is Christus, die »ons liefgehad heeft en zich zelven voor ons heeft overgegeven tot eene offerande en een slachtoffer, (προσφορὰν καὶ θυσίαν) aan God tot een welriekenden reuk”, Ephes. V : 2. Terecht zegt Kurtz: »Die *juridische* Auffassung des Alttestam. Opfers, nach welcher die Schlachtung als symbolische poena vicaria erscheint, (die het offerdier in des offeraars plaats doet sterven) ist, wenigstens bei den des Sünd und Schuldopfern, von den Zeiten der Rabbinen und Kirchenväter her die herrschende gewesen und hat auch in der neuern und neuesten Zeit noch viele nachahmende Vertreter gefunden” ²⁾. Men zie daar bij Kurtz die reeks van uitstekende namen, niet alleen Hengstenberg, J. P. Lange, Tholuck, Ebrard, maar ook en voorop Gesenius, de Wette, Winer.

Van de beschouwing der offerdieren als plaatsvervangers van de zondaren die ze brachten, als die eigenlijk zelven den dood hadden moeten ondergaan,

¹⁾ IIde Afdeling, Hoofdstuk III, § 1.

²⁾ Kurtz, aangeh. w. pag. 97.

zegt Winer ¹⁾: »diese Bedeutung der Sühnopfer erscheint auf den ersten Blick als die natürlichste, significanteste und antiken Vorstellungen überhaupt angemessenste. — Allerdings sind nicht alle dafür geltend gemachte Gründe von Gewicht. — Dagegen kann Lev. XVII: 11, wenn man nicht künstlich interpretiren will, kaum anders verstanden werden, als dass das Leben des Opferthiers, welches im Blut ist und mit dem Blute ausgegossen wird, für das Leben des Darbringenden (עַל־נַפְשֵׁיכֶם) hingegeben werden. Man braucht dabei gar nicht auf כִּפָּר *expiare* Gewicht zu legen. Die Parallelisirung von נָפֶשׁ und נַפְשֵׁיכֶם aber ist gewiss nicht ohne Bedeutung”. Voorts wijst Winer op het »Verspritzen des Blutes der Sühnopfer” en zegt: »was konnte jenes Verspritzen für eine Bedeutung haben als die, das in dem Blute das Leben verspritzt und so gänzlich vernichtet würde? Dat Blutvergiessen war hier nicht blos Mittel (um das Thier zu tödten), sondern eigentlicher Zweck. Zweck kann es aber nur dann sein, wenn man sich das Thier als Stellvertreter des Darbringers denkt, der eigentlich das Leben verschuldet hatte”. — Genoeg, het staat vast, dat het karakter der van God verordende offeranden is eene substitutie, een

¹⁾ Winer, *Biblisches Realwörterbuch*, art. Sühnopfer.

in de plaats stellen, gelijk ook uit het ophouden der offers met de opoffering van Christus blijkt. Het offer vervangt en vertegenwoordigt wat de mensch zelf niet doen en niet lijden kan, weshalve het ook door de hand des priesters gaan moet. De hand des priesters moet eerst daarbij komen, en priester en offer saam vormen en volmaken de vervanging van hem, dien het offer aangaat.

c. De voorafgaande beschouwing op Christus toegepast.

Christus als priester en offer in één is nu datgene en degene, wat de menschen noodig hebben. Met hem, die door den eeuwigen Geest zich zelve Gode onstraffelijk heeft opgeofferd en zijn bloed heeft vergoten, houden de offeranden in dien zin en in die wijze, als zij te voren bestonden, op, terwijl bij de leden des Nieuwen Verbonds de grondgedachte van het offer op andere wijze (Rom. XII: 1) op nieuw moet verwerkelijkt worden ¹⁾.

Christus wordt in 't bijzonder als *Paaschoffer* gekenschetst, 1 Cor. V: 7, waar de Apostel ²⁾ de Christenen vermaant: zuivert dan den ouden zuurdeesem uit, opdat gij een nieuw deeg zijn moogt, gelijk gij ongezuurd zijt: *καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν [ὑπερ]*

¹⁾ Vergel. Cremer, aangeh. w. pag. 292.

²⁾ Het was misschien kort voor Paschen toen hij schreef.

ἡμῶν] ἐτύθη Χριστός. Al laat men ook met Tischendorf ὑπὲρ ἡμῶν weg en al kan men θύειν in 't gemeen voor *slachten* nemen, het Pascha was toch *offer* — de eerste der van God voor Israël ingestelde offeranden, die de kiem der andere in zich droeg en het eigenaardige van zoenoffer en dankoffer in zich vereenigde.

Het Pascha is vooral zoenoffer. Dit blijkt hieruit dat alleen het bloed des lams aan de deur het verderf van het volk afweerde. Verkeerd is het te zeggen: dat bloed was niet voor God, maar alleen voor de Israëlietén, om hen van hunne bevrijding te verzekeren. Immers het teeken is eigenlijk voor hem, die het ziet en er zich naar richt. De Israëlieten zaten in hunne huizen, maar Jehovah zag het bloed, gelijk hij zelf zegt Exod. XII: 13, »En dat bloed zal ulieden tot een teeken zijn aan de huizen, waarin gij zijt: *Wanneer ik het bloed zie, zal ik ulieden voorbijgaan*, en er zal geen plaag onder ulieden ten verderve zijn, wanneer ik Egypteland slaan zal.” Het bloed des lams vervulde de plaats van het bloed der Israëlieten, hetwelk anders zou vergoten zijn ¹⁾).

Intusschen onderscheidt zich het offerkarakter van

¹⁾ Vergel. von Gerlach, das Alte Testament, Einleitung zu Exodus XII. Stier, Reden Jesu, VI, pag. 85. Pfeleiderer, aangeh. w., pag. 98.

het eerste pascha van de latere jaarlijksche gedachtenisviering. Het eerste vertoont zich weer en vervult zich in den dood van Christus ¹⁾).

Geen wonder, dat Paulus zoo dikwerf van Christus *bloed* gewaagt en er zeer merkwaardige bijzonderheden van zegt. Men zie Rom. V: 9: δικαιωθέντες ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. Ephes. I: 7: ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. II: 13: ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Col. I: 20: εἰρηνοποίησας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Het bloed van Christus is zijn uitgestort, geofferd leven. Door de zonde heeft de mensch het leven verbeurd en den dood over zich gebracht, geestelijk, lichamelijk, eeuwig. De straf beantwoordt aan de schuld. De zonde is een vergrijp aan het leven Gods: de zondaar, zondigende, staat God naar 't leven; in de zonde ligt dit: »dat God er maar niet ware." Zondigen is God dooden naar toeleg: immers die de zonde doet, doet God weg, verzaakt hem. — Wil de zondaar God den dood aandoen, de straf des zondaars is de dood, de dood niet als vernietiging, maar als voortdurende staat (toestand), het ontnemen aan den mensch van dat wat zijn leven is. Deze dood kondigt zich als 't ware te voren aan in geheel den toestand van den aan het gericht Gods vervallen mensch; en ten volle

¹⁾ Vergel. Joh. XIX: 36 met 1 Joh. I: 7b. — Joh. I: 29.

openbaart hij zijn wezen in het sterven zelf van den met God niet verzoenden mensch, waardoor hij, als onderworpen aan Gods toorn, wordt overgebracht in eenen onveranderlijken toestand, die het volslagen tegendeel van alle leven is, een eeuwig verderf (2 Thess. I: 9), de tweede dood (Openb. II: 11 en elders).

De lichamelijke dood nu, het einde des aardschen levens, is naar de Schrift dat punt, dat beslissend oogenblik, met hetwelk de overige oordeelen Gods, daartoe voorbereidend en daarop volgend, verbonden zijn. Hij het toppunt der oordeelen Gods. Vandaar het gewicht van Christus dood, verzaking, prijsgeving, uitstorting, opoffering van zijn leven, van het volmaaktste leven en wel ten gevolge van een rechterlijk vonnis. Het leven nu is het bloed, namelijk zoolang het in het lichaam is. In het bloed buiten het lichaam is het leven niet. In het lichaam is het de grondslag van het individueele leven. Uitstorting van het bloed geeft een gewelddadig einde van het leven te kennen. Het uitgestorte bloed is het uitgestorte leven en het meest voldoende bewijs van het werkelijk gedood zijn. Daarom heeft God het bloed op het altaar gegeven. »Want de ziel van het vleesch is in het bloed, daarom heb ik het u op het altaar gegeven, om over uwe zielen verzoening te doen: want het is het bloed dat voor

de ziel ¹⁾ verzoening doen zal," spreekt de Heer, Lev. XVII: 11. Het van het vleesch door de slachting gescheiden bloed vertegenwoordigt het uitgestorte leven van het ten zoen gegeven offerdier, het is het bewijs van den aanwezigen dood, en het wordt van den offeraar door de hand des priesters Gode gebracht, van God aangenomen en den mensch toegerekend. Zoo ook Christus bloed. Het is zijn ten zoen gegeven leven.

§ 3.

De door God gegeven bezegeling, dat de dood van Christus een offerdood is.

Maar hoe kon het afleggen van dat ééne leven, het vergieten van dat ééne bloed zoo waardig en krachtig zijn, dat het voor zooveel was tot vergeving der zonden (Matth. XXVI: 28 Ephes. I: 7)?

Dat kon omdat deze stervende degene was, zooals

¹⁾ Of aan de ziel; de vertaling van וְנִשְׁפָּטָה door de ziel is mogelijk, maar niet noodig.

hij boven ¹⁾), bepaaldelijk aan de hand van Paulus, door ons is voorgesteld: de Zoon Gods. Omdat hij deze was, kon hij zich zelven als het ware zoen-offer brengen en al de eischen der Goddelijke gerechtigheid vervullen; kon hij den eeuwigen dood ²⁾ van zondaren afkeeren en hun het verbeurde eeuwige leven verwerven.

Dat hij de Zoon van God was en dus het voldoende offer gebracht heeft, wordt bewezen door zijne *opstanding*, gelijk Paulus van hem zegt, Rom. I: 4: »die krachtelijk bewezen is te zijn de Zoon van God ³⁾ naar den geest der heiligmaking uit (zijne) opstanding uit de dooden. En Rom. IV: 25: Die (van God zijnen Vader) overgeleverd is om onze zonden (om die te verzoenen en te niet te doen) en opgewekt *om onze rechtvaardiging*, dat is, zooals onze kantteekenaars bij deze plaats zeggen: »dat hij den dood zijns zoons als genoegzaam rantsoen voor onze zonden heeft aangenomen en zijne volkomene gehoorzaamheid wil aannemen tot rechtvaardigheid voor allen die in hem gelooven.»

¹⁾ Afdeel. II, Hoofdstuk I.

²⁾ Waarop anders de geestelijke dood door middel van den lichamelijken dood uitloopt.

³⁾ Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ, er voor verklaard, namelijk dat hij het was, niet dat hij het wezen of worden zou.

De objectieve verzoening is door Christus volbracht, maar de toeïgening van haar geschiedt in de rechtvaardiging. De rechtvaardiging heeft plaats met dat de zondaar in Christus als zijnen verzoener gelooft. Dat geloof, gelijk de prediking door welke het ontstaat, heeft de opstanding van Christus ten grondslag. Neem zijne opstanding weg, prediking en geloof hebben geen grond, ijdel zijn beide, Christus dood is dan geen zoendood, onze zonden zijn niet verzoend dus niet vergeven, wij zijn dan nog in onze zonden, 1 Cor. XV: 14, 17. Ja zonder die opstanding zou er geen kerk, geene gemeente van geloovigen zijn. Want ware Jezus in den dood gebleven, geen apostel zou opgetreden zijn om den gekruisigde te prediken, en Saulus inzonderheid ware nooit Paulus geworden. Maar nu, Christus is opgewekt uit de dooden en is de eersteling geworden dergenen die ontslapen zijn; opgewekt ten derden dage naar de Schriften, 1 Cor. XV: 20, 4.

En op dezen geloofsgrond bouwde Petrus, toen hij op den Pinksterdag staande met de elven sprak: dezen Jezus heeft God opgewekt, waarvan wij allen getuigen zijn, Hand II: 32. Zijne opwekking was het Goddelijke amen op zijn woord: Het is volbracht! Zegel en kroon op zijn werk, onmisbaar en afdoend blijk uit den hooge van aanneming en goedkeuring zijns offers. Van toen af was het de

taak van »de bediening der Verzoening» ἡ διακονία τῆς καταλλαγῆς, om voor gevangenen vrijheid te verkondigen, voor ten doode verwezenen genade uit te roepen.

En vragen wij: welke is de boodschap der verzoening? De Apostel verklaart het 2 Cor. V: 19, 20. ὡς ὅτι θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ.

Ὡς ὅτι is te nemen als aanduiding dat de hoofdinhoud van het voorafgaande wordt samengevat en nu volgt, *hoe* het geschiedde dat God was in Christus de wereld verzoenende met zich zelve enz. De hoofdinhoud van de aan Paulus opgedragen διακονία τῆς καταλλαγῆς wordt hier dus opgegeven ¹⁾.

¹⁾ De Statenvertaling heeft: *want*, doch teekent aan: „of hoe dat God enz.” De Nieuwe vert. heeft *namelijk dat* God enz. Vergel. Winer, Grammat., pag. 574.

HOOFDSTUK IV.

DE VRUCHT VAN HET WERK VAN CHRISTUS.

De *καταλλαγή*, reconciliatio, verzoening, is de vrucht van Christus werk, van hetgeen God in en door Christus gedaan heeft, namelijk de nieuwe, vredige, vriendschappelijke betrekking tusschen hen die gescheiden waren, tusschen God en menschen. Het komt echter, daar de gevoelens over het *hoe* van de *καταλλαγή* zoo verschillen, op een zorgvuldig onderzoek aan naar de ware beteekenis van dat denkbeeld.

§ 1.

*Verskillende gevoelens over de beteekenis der
καταλλαγή.*

Die de noodzakelijkheid en feitelijkheid der voldoening aan Gods gerechtigheid ontkennen, brengen alle bezwaar, dat weggeruimd moet worden, naar 's menschen zijde over.

Zoo herinnert Klaiber¹⁾ aangaande »καταλάσσειν, ἀποκαταλάσσειν Rom. V: 10. 2 Cor. V: 17 v.v. Ephes. II: 15 v.v. Col. I: 20: dass an sich unentschieden gelassen sei, ob der Grund der aufzuhebenden oder aufgehobenen Entzweiung in Gott und in den Menschen zugleich, oder nur in den Menschen gelegen sei; der Zusammenhang der Stellen selbst aber zeigt klar, dass nur von einer Wiedervereinigung der *Menschen* mit Gott durch Entfernung des trennenden Elementes in denselben, der Sünde, die Rede sei. Denn der die Menschen καταλάσσει und zwar ἐαυτῶ, ist Gott; er thut es dadurch, dass er ihnen die frühere Schuld nicht zurechnet und den λογὸς τῆς καταλλαγῆς d. h. die Kunde von dem was er zur Wiedervereinigung

¹⁾ Klaiber, aangeh. w., pag. 457.

der Menschen mit ihm gethan hat und die Aufforderung, die dargebotene freie Gnade anzunehmen, durch die Apostel mittheilt; Vermittler aber und Ausführer dieses Göttlichen Liebesplanes ist Christus — — nicht der Herrsteller der Göttlichen Gnade, sondern der Mittheiler derselben an die Menschen." Uitvoerig handelt over *καταλλαγή* L. Usteri¹⁾, die zijne zienswijze al aanstonds doet kennen door de aanmerking, welke hij daar voorop stelt, dat *καταλλαγή* bij Paulus de plaats vervangt van 't geen elders *μετάνοια* is. »Während er nirgends in seinen Briefen die *μετάνοια*, das *μετανοιεῖν* als Bedingung der Theilnahme an dem durch Christum gestifteten Heil angibt und überhaupt diese Wörtér höchst selten (Johannes gar nie) gebraucht, so ist ihm dagegen ein anderer Ausdruck, nämlich die *καταλλαγή* ganz eigenthümlich." En wat is deze? »Verwandlung des feindseligen Verhältnisses zwischen zwei Personen in ein friedliches: das Passivum *κατάλασσεσθαι* bezeichnet das Umgewandeltwerden dessen, der ein feindseliges Gemüth hatte, wogegen das Activum *καταλλάσσειν* von dem gebraucht wird der das feindselige Gemüth zur Umkehr bringt und ein friedliches Verhältniss herstellt. Diese Gebrauchsweise hat auch Paulus Rom. V : 10. Col. I : 20, 21,

¹⁾ Usteri, aangeh. w. pag. 105 seqq.

Ephes. II: 16. Die Menschen waren *ἐχθροί*, die *ἐχθρα* bestand (nach Rom. VIII: 7) in dem *φρόνημα τῆς σαρκός*; nun wird ihr Herz umgewendet, sie werden mit Gott versöhnt, vereinigt, ihm wieder zurückgeführt, zu ihm bekehrt (vergel. Act. XI: 18: *ὁ θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν*). Als Vermittler dieser Zurückführung, Bekehrung zu Gott wird 2 Cor. V: 18 Christus bezeichnet, noch näher Rom. V: 10 der Tod des Sohnes — in welchem sich die Liebe Gottes geöffnet hat¹⁾).

Usteri ontkent ²⁾ dan van Paulus de voorstelling, »dass der Zorn Gottes durch eine Handlung versöhnt, besänftigt, begütigt werden musste.“ Hij vindt het zeer vreemd ³⁾ dat de toornende God, in plaats van een offer te eischen van hen die hem vertoornden, juist zelf het liefste, wat hij heeft, prijs geeft. Dat ware, meent hij, buiten alle analogie: want gesteld dat de zoenofferanden in het O. V. de gedachte van een toornenden God ten grondslag hadden, zoo waren het daar toch de menschen die, om God te bevredigen, iets gaven. Nu kon men wel zeggen:

1) Evenzoo Klaiber, a. w. blz. 459: die Sendung und Hingabe des Sohnes für uns ein Zeichen, dass *Gott für uns sei* — en daarbij Aufhebung des Gesetzes und seines Verdammungs-Urtheiles durch den Tod Jesu.

2) Aangeh. w. pag. 107.

3) Aangeh. w. pag. 108.

de toorn Gods was zoo groot, dat de menschen niets hadden, waarmee zij hem konden stillen; daarom zond God uit liefde tot de menschen zijnen Zoon, om door zijn bloed zich met de wereld te laten verzoenen. Maar in welken wonderlijken strijd komen dan de Goddelijke toorn en de Goddelijke liefde! Of was de liefde werkelijk grooter dan de toorn, waartoe dan nog een zoenoffer? en welk zoenoffer? Het offer des doods van zijn Zoon, welke dood zelf wederom van den kant des menschen als de grootste aller zonden moest aangemerkt worden en ook zelf weer het grootste zoenoffer noodig had! »So verwickelt man sich immer tiefer in Widersprüche und muss am Ende auf einen absoluten Dualismus in Gott kommen". Aldus eindigt deze discipel van Schleiermacher zijn betoog, één van de velen die met hun meester gaarne bekennen: Christus heeft *genoeg* voor ons *gedaan*¹⁾, maar er niet van willen weten, dat hij voor ons *genoeggedaan* heeft. Dat evenwel Paulus dit inderdaad leert, meenen wij met zijn eigen woorden voldoende bewezen te hebben.

1) Fr. Schleiermacher, Der Christliche Glaube 3te Ausgabe II, pag. 142.

§ 2.

Betekenis der καταλλαγή volgens Paulus.

Zou nu dan waarlijk *καταλλαγή*, *καταλλάσσεισθαι* voldoening aan God uitsluiten en ten bewijze strekken dat er voor de hereeniging van God en menschen alleen een hinderpaal aan 's menschen zijde was, namelijk zijne vijandschap tegen God, zijne zonde, en dat er bij God, die de liefde zelve is, niets was wat hem tot het vergeven van de zonden in den weg stond? God heeft immers, zegt men, zijn Zoon gegeven om in zijn leven en sterven de menschen van de liefde Gods te overtuigen, terwijl de eenheid werkelijk hersteld wordt, indien maar de mensch, aan wiens zijde alleen de vijandschap is, van Gods liefde overtuigd, zich voor God berouwvol verootmoedigt en zich met vertrouwen aan Hem overgeeft. Hij wordt dus door God aangenomen gelijk de verloren zoon door zijnen Vader, wien het voldoende was, dat de verlorene was teruggekeerd, zonder dat er nog eerst iets goedgeemaakt en vereffend moest worden? Zou het Paulinische *καταλλάσσεισθαι* dat inhouden? Bestrijders van de leer der voldoening legden vroeger bijzonderen nadruk op het onder-

scheid tusschen *καταλλάσσω* en *διαλάσσω*, door Tittmann gemaakt, de synonymis N. T., pag. 102, die ook de verzoening alleen voor den mensch noodig achtte. Hij zegt, *διαλάσσειν* efficere, ut, quae fuit inimicitia *mutua*, ea esse desinat; — *καταλλαγή* proprie non est mutua reconciliatio sed alterius, *καταλάσσειν* facere ut alter inimicum animum deponat." Maar men heeft sinds genoegzaam erkend, dat deze onderscheiding van allen grond ontbloomt is ¹⁾.

Καταλλάσσειν (van ἄλλος) is eigenlijk verruilen, verwisselen, uitwisselen b.v. ἀργύριον πρὸς τὸν σίτον καταλάττεσθαι geld tegen koorn ²⁾. Vervolgens, is het gelijk *διαλάσσειν*, verzoenen, zoowel waar de vijandschap ter ééne zij als waar zij wederzijds bestaat, waarover telkens alleen de samenhang kan beslissen. Hetzelfde is ἀποκαταλλάσσειν (Ephes. II: 16. Col. I: 20), doch versterkt, daar ἀπό het standpunt aanduidt waarvan men iemand doet afstappen, κατὰ dat waarheen men met hem wil, waartoe men hem brengt. Door Paulus wordt ook wel eenige onderscheiding gemaakt tusschen *καταλλάσσειν* en ἀκοκαταλλάσσειν. Het

¹⁾ Men zie in 't bijzonder Tholuck, Bergpredigt Christi, 5te Auflage, pag. 203 ff. ad Matth. V: 24. Ook Meijer, Rom. V: 10, noemt die onderscheiding „willekeurig”.

²⁾ Vergel. Vigerus: de praeceptis dictionis Idiotismis liber. Cum animadversionibus Hoogeveeni, Zeunii, Hermanni, 1823, pag. 665.

eerste veronderstelt alleen dat er geen vrede bestaat, het andere doet tevens uitkomen, dat de vrede verstoord is ¹⁾).

Dat niet God, maar de mensch verzoend moet worden, heeft men zelfs met 1 Cor. VII: 11 willen staven, b.v. Usteri ²⁾). Paulus gebiedt daar in den naam des Heeren: dat de vrouw van den man niet scheidt. En indien zij ook scheidt, dat zij ongetrouwd blijve of zich met den man verzoene, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω. Hier kan men wel aannemen, dat de schuld op de vrouw ligt en dat de verzoening daarin bestaat, dat de vrouw hare gezindheid verandere. Maar dat volgt niet uit het woord καταλλαγῆτω op zich zelf, integendeel, het blijkt alleen uit het verband der woorden, volgens hetwelk het geval ondersteld wordt, dat de vrouw van haren man is weggegaan, ἐὰν χωρισθῆ, tegen het verbod: γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι. Het woord intusschen zegt alleen: zij worde met den man verzoend, καταλλαγῆτω, passivum, hetwelk dan ook de tusschenkomst van een ander, van een middelpersoon niet uitsluit. Immers, zal er ook niet bij den man iets moeten worden gedaan? Zal de man zijne

¹⁾ H. Stephani thesaurus, ἀποκαταλλάσσειν: gratiam diremptam et solutam sarcire et amicitiam reducere. Zie Cremer, a. w., pag. 92.

²⁾ Aangeh. w., pag. 107.

huisvrouw, die hem heeft verlaten, zonder meer wederom aannemen? Wij kunnen τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω zoo verstaan, dat de Apostel daarmee alleen en in het algemeen herstelling van den echt verlangt.

De Paulinische καταλλαγή sluit in en veronderstelt wat Johannes ἰλασμός noemt. De Statenoverzetting heeft beide woorden door »verzoening» vertolkt, doch men moet ze wèl onderscheiden. Het *object* van ἰλάσκεσθαι of bij voorkeur ἐξιλάσκεσθαι ¹⁾ is in het Grieksch *niet God*, maar de *zonde*, met acc. of met περί, dus juist het tegendeel van het oudere Grieksch, waar (bij Homerus bestendig) de *godheid* het object is ²⁾. Het is zoening der zonde (delging der schuld) door plaatsbekleedend lijden der straf, dus dat, waarvan hier uitvoerig is gehandeld: genoegdoening. Ofschoon echter bij ἰλάσκεσθαι God niet het object is en niet gezegd wordt ἰλάσκεσθαι of ἐξιλάσκεσθαι τὸν θεόν ³⁾, zoo heeft de handeling, die de zonde verzoent, toch God tot doel, zij is voor hem bestemd, ter voldoe-

¹⁾ Bij de LXX geheel ten aanzien van de constructie in de plaats van כִּפֶּר getreden en bijna altijd daarvoor gebruikt.

²⁾ De goden zich genegen maken, hen verzoenen, dan in 't gemeen ze vereeren.

³⁾ Behalve Gen. XXXII : 21 : ἐξιλάσομαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν τοῖς δάροις אֲכַפֶּרָה פָּנָיו בְּמִנְחָה en Zach. VII : 2 : ἐξιλάσασθαι τὸν κύριον לְחַלּוֹת אֶת-פָּנָי יְהוָה waar de constructie is als in het oude Grieksch.

ning van den eisch zijner gerechtigheid, tot afwending van zijnen toorn. Zie Rom. V: 9; gelijk dan ook Hebr. II: 17 uitdrukkelijk gezegd wordt: de Zoon Gods moest in alles den broederen gelijk worden, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς Θεόν, εἰς τὸ ἰλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Daarentegen het voorwerp van καταλλαγὴ, καταλλάσσειν is de *mensch*: de mensch wordt met God verzoend, καταλλάσσεται τῷ Θεῷ, komt in vrede en vriendschap met God. Maar hoe en waardoor? Is het door dat de *mensch* zijne *vijandschap* tegen God, zijne booze gezindheid aflegt? Neen, καταλλαγὴ is niet eene *zinsverandering* des menschen, ten gevolge van Gods geopenbaarde en bewezen liefde; ook is het niet eene *verandering* in 's menschen betrekking tot God, die de *mensch zelf* tot stand brengt: dus geen verandering van *bestaan* of aflegging van de vijandige gezindheid jegens God. Dit blijkt onweersprekelijk uit Rom. V: 11: δι' οὗ (Χριστοῦ) τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. En Paulus zegt uitdrukkelijk: Θεὸς ἦν ἐν χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ 2 Cor. V: 19. God is het, die de nieuwe betrekking tusschen zich en de menschheid maakt ¹⁾ en de mensch moet zich in

¹⁾ Een nieuw verbond Jeremia XXXI: 31—34, hetwelk, omdat het geheel en alleen wilsbeschikking van God is, den aard van een testament, διαθήκη, heeft.

deze nieuwe orde voegen, moet zich deze nieuwe betrekking of verbintenis (verbond) laten welgevalen, moet haar verblijd aannemen, met dank aanvaarden: καταλλάγητε τῷ Θεῷ 2 Cor. V : 20, vergel. σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης, Hand. II : 40. Het verzoenen der wereld is, wat de zaak betreft, een *begenadigen*, χαριτοῦν, Ephes. I : 6 : ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. God maakt vrede, richt een liefde-verbond op tusschen zich en ons, terwijl hij zelf in en door Christus wegruimt wat scheidde, wat hem tot onzen wederpartijder maakt, wat anders zijnen toorn tegen ons doet ontbranden. Vandaar de lofzang der engelen, toen Jezus was geboren : δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας ¹⁾ Luc. II : 14. Daarom kon Paulus dit *verzoenen* ook met *rechtvaardigen* gelijk stellen, Rom. V : 9, 10 : πολλῶ οὖν μᾶλλον δικαιοθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Wat Paulus daar eerst *gerechtvaardigd* (vs. 9) noemt, noemt hij daarna *verzoend* (vs. 10). Dat is hier voor de juiste uitlegging een beslissende aanwijzing. Uit ἐχθροὶ alleen en op zich

¹⁾ Tischendorf heeft εὐδοκίας, Theile εὐδοκία.

zelf laat zich nog niets bepaalds afleiden. Immers de menschen kunnen tegenover God ἐχθροί genoemd worden, zoowel in actieven als in passieven zin. Want in beide beteekenissen komt ἐχθρός voor. Actief, vijand, vijandig, bijv. Matth. XIII: 39: ὁ ἐχθρὸς ὁ σπείρας τὰ ζιζάνια ἐστὶν ὁ διάβολος. Hand. XIII: 10: Βαρτζεζὺς ἐχθρὸς πάσης δικαιοσύνης. Vergel. Rom. VIII: 7: τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν. Intusschen de passieve beteekenis, als vijand beschouwd, gehaat, is taalkundig de *eerste*, gelijk ook Rost, Gr. Deutsches. Wörterb. stelt: ἐχθρός, 1 verhasst, zuwider, 2 hassend, feindlich gesinnt. Hier nu moet het volstrekt niet actief van onze vijandschap tegen God, maar passief van onzen toestand onder den ban des Goddelijken toorns verstaan worden, daar Gods toorn op ons lag en, buiten Christus, ons eindelijk als ὄργη ἢ μέλλουσα, verpletteren moest. Zoo alleen stemt deze plaats met zich zelve en met Rom. III: 25 en 2 Cor. V: 18 overeen.

Met beslistheid neemt ook Pfeiderer ¹⁾ ἐχθροί in passieven zin, volgens wien de Apostel hier zegt: »dass der Tod Christi für uns ein Erweis der göttlichen Liebe war, indem wir durch denselben aus Gottverhassten zu Gottversöhnten wurden, also der

¹⁾ Pfeiderer, aangeh. w., pag. 99 seqq.

vorher auf uns lastenden Zorn Gottes von uns genommen wurde, kurz also: der Tod Christi war eine von Gottes Liebe veranstaltete Sühnung des göttlichen Zorns. Men zie ook Weisz ¹⁾, en Meijer ²⁾ die »invisi Deo'', verklaart. In Rom. XI, 28, staan tegenover ἐχθροί de ἀγαπητοί, de Israëlieten κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον ἐχθροὶ (sc. τῷ Θεῷ vergel. vs. 27 en 29) δι' ὕμᾶς (de heidenen), κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Daar zij de in het Evangelie geopenbaarde en aangebodene δικαιοσύνη niet aannamen, bleven zij onder Gods toorn (vs. 7). Paulus kon Rom. V: 9, 10 καταλλαγήναι τῷ Θεῷ niet verwisselen met δικαιωθῆναι (in hetwelk immers eene toerekening ligt), wanneer door dat verzoenen eene verandering van 's menschen gezindheid werd bedoeld. Dat door de toeëigening der verzoening (τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν Rom. V: 11) de gezindheid des menschen veranderd wordt, is ten volle waar, zoò waar, dat indien de mensch vijandig tegen God, tegen zijne waarheid en geboden blijft, die toeëigening zeker niet inderdaad is geschied. Maar dat de verzoening naar de leer der Heilige Schrift, in 't bijzonder volgens Paulus, in die verandering zou bestaan, of zelve een gevolg van deze zou zijn, is niet juist.

¹⁾ Weisz, aangeh. w., pag. 306.

²⁾ Meijer, zu Röm. V: 10; zu 2 Cor. V: 18; zu Col. I: 21.

Integendeel de *καταλλαγή* is eene verandering der be-
trekking van God tot den mensch en van den mensch
tot God, door God tot stand gebracht en wel door
dat Hij zijne eischen laat varen. En God laat zijne
eischen varen, die hij den mensch stelt, door dat
hij in Christus de voldoening aan zijne eischen zelf
overneemt en ten uitvoer brengt. Dat blijkt ten
duidelijkste uit het 21ste vers van 2 Cor. V. 1)
Men kan niet tegenwerpen, dat Paulus hier *vers*
19 niet zegt: *Θεός ἦν ἐν Χριστῷ κόσμῳ καταλάσσω*
ἑαυτόν, maar *κόσμον ἑαυτῷ*, ten bewijze, dat de ver-
wijdering alleen aan 's menschen zijde bestond. Geens-
zins. Had de Apostel geschreven: *κόσμῳ καταλλάσσω*
ἑαυτόν, dan ware God daardoor aangeduid als het
voorwerp van zijn eigen toorn. Maar de wereld was
het voorwerp van zijn toorn, wegens hare zonden
(vergel. *παραπτώματα* in hetzelfde vers). Toch ver-
zoende God haar met zich zelve. Dus geen
zweem hiervan, dat God bevredigd wordt door dat
de mensch zijne vijandschap aflegt. Bei *καταλλάσσειν*
liegt das Gewicht darin, dass Gott der Menschheit
als *ἀντίδικος* *gegenübersteht* und als solcher dennoch
ein Friedensverhältniss herstellt 2).

God zelf, de beleedigde, maakt vrede, treedt ge-

1) Zie boven Afdleel. II, hoofdstuk III, § 1, a.

2) Cremer, Wörterb. pag. 91.

nadig in een nieuwe betrekking tot den mensch en brengt den mensch in eenen staat van vrede en vriendschap met Hem, van gunst en zegenend welbehagen, door dat Hij zelf hetgeen hij te vorderen had op Christus heeft gelegd, die alles naar Gods wil en vrijwillig heeft voldaan, die een vloek geworden is, opdat wij gezegend zouden worden. Paulus verklaart zelf nader, in de laatst aangehaalde plaats, hoe God was in Christus de wereld met zich zelve verzoenende, daar hij er bij voegt: *μη λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν* ¹⁾. God rekent iemand de zonde toe, wanneer hij ze naar recht en verdienst aan hem zelve straft. Dus iemand de zonde niet toerekenen wil zeggen: hem zoo behandelen als had hij ze niet gedaan, ze hem kwijtschelden, hem van de verdiende straf ontheffen. Hierdoor wordt de ware beteekenis van de verzoening ten duidelijkste aangegeven. Heeft de zaak zelve onpeilbare diepten, dit is klaarblijkelijk, dat zij de leer der Schrift, de leer van Paulus is. Uit de eigene woorden des Apostels blijkt onwedersprekelijk, dat de verzoening (*καταλλαγή*), waarvan hij hier getuigt, niet is afleggen van de vijandschap aan 's menschen zijde, maar de herstelling van zondaren door God zelve in zijn verloren

¹⁾ Uit wie de *κόσμος* bestaat, die de wereld zijn.

en verbeurde gunst. Ja, zelfs wil Paulus hier niet dit zeggen: God heeft de vijandschap tegen hem uit ons hart genomen en ons eenen zin geschonken die hem zoekt en mint. Hoezeer dit ook het werk Gods is, zoo is dat evenwel hier niet bedoeld. Immers de Apostel zegt duidelijk, *hoe* hij de verzoening verstond: God heeft ons hierdoor met zich zelve verzoend, dat hij onze zonden ons niet toerekende, maar ze Christus toerekende, de straf onzer zonden op Christus legde. God heeft ons zijn genadig aanschijn toegekeerd. In plaats dat zijn toorn ons verpletteren zou, heeft hij met de armen zijner liefde ons omvangen, heeft de hoogste liefde geopenbaard, heeft al den last op zijn eigen lieven Zoon gelegd, die dat evenzeer als de Vader wilde, opdat wij door het geloof in hem gerechtvaardigd zouden worden. Dat is liefde. De beleedigde maakt vrede. Hij doet dat langs eenen weg en op eene wijze, waarbij tegelijk de luisterrijkste betooning van zijne rechtvaardigheid plaats heeft. Dus is God niet door Christus lijden en sterven tot liefde bewogen. Neen, liefde, vrije, gadelooze liefde was de bewegende oorzaak, waarom hij zelf zijnen Zoon zond en overgaf. In dezen zin zeide Jezus zelf tot Nicodemus, Joh. III: 16: Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in hem gelooft niet verderve,

maar het eeuwige leven hebbe. En Paulus (Rom. V : 6—8): Christus is te zijner tijd voor goddeloozen gestorven. Nauwelijks zal iemand voor eenen rechtvaardige sterven. Maar God bevestigt zijne liefde jegens ons, dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren. En allen die het Evangelie hooren, worden nu vermaand en gebeden: καταλλάγητε τῷ Θεῷ, 2 Cor. V : 20. Niet: verzoent u, maar *laat* u verzoenen met God; *neemt de genade aan, die God in Christus u aanbiedt*. Terecht Meijer bij deze plaats: »Die Versöhnung ist nothwendig *passiv*, der Mensch kann sich nicht versöhnen, sondern er vermag nur der göttlicher Seits geschehenen Versöhnung mittelst des Glaubens theilhaftig zu werden; er vermag nur *versöhnt zu werden*, was seinerseits ohne den Glauben nicht geschehen kann, aber im Glauben *erfahren wird*.

Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

STELLINGEN.

I.

Rom. IX: 5 slaat *ὁ ὧν κ. τ. λ.* op *χριστός*.

II.

Ἰλαστήριον in Rom. III: 25 beteekent evenals *כפרת* zoendéksel, verzoenplaats.

III.

Christus lijden en sterven was volgens Paulus plaatsbekleedend.

IV.

Het paaschlam was een zoenoffer.

V.

Als Paulus zoowel *ὁργή* als *ἀγάπη* aan God toeschrijft, dan doet hij het in dezen zin dat hij *ὁργή* en *ἀγάπη* tegenover elkander stelt.

VI.

Matth. XX: 28 wordt een plaatsbekleedend lijden van Christus geleerd.

VII.

I Cor. XV: 46 sq. is niet tegen de kerkelijke leer van den staat der Rechtheid.

VIII.

De verhalen in het N. T. omtrent de opstanding van Jezus Christus berusten op het *feit* van die opstanding, niet op *visioenen*.

IX.

De onderscheiding van zichtbare en onzichtbare kerk moet behouden worden.

X.

Paulus neemt geen trichotomie der menschelijke natuur aan.

XI.

De zoogenaamde brief aan de Ephesiërs is van Paulus afkomstig, maar eene encyclica aan de klein-aziatische gemeenten.

XII.

In I Koningen XX: 38 is פִּאֶסֶר ten onrechte in den Statenbijbel vertaald *met asch*. אֶפֶר moet overgezet worden door *doek*.

XIII.

Genesis XLIX: 26 הוֹרֵי door Gesenius ten onrechte vertaald door *bergen*, moet zijn *mijner voorvaderen*.

XIV.

Voor den prediker is het zakelijk memoriseeren van de leerrede het meest aanbevelingswaardig.

XV.

Het onvermoeid huisbezoek draagt tot de vruchten van de Evangeliebediening in de gemeente het meeste bij.

XVI.

Terecht zegt Calvinus, *Institutio Christianae religionis* (ed. Tholuck, Pars II, pag. 319), Lib. IV, Cap. XII, 1: *Quemadmodum salvifica doctrina anima est ecclesiae, ita illi disciplina pro nervis est.*

XVII.

De kansel is ook de plaats voor exegese en dogmatiek.

XVIII.

Het is af te keuren een leerrede zonder tekst te houden.

XIX.

Toegevendheid aan de verzoeking om voor de consequentie van het standpunt, dat men met overtuiging inneemt, terug te deinzen, mag in het leven van den wetenschappelijken Godgeleerde niet voorkomen.

Na het afdrukken der Dissertatie zie ik, dat er eenige fouten
zijn blijven staan. De lezer gelieve die zelve te verbeteren.

735 3650 28A8 G7	Geavemeijer Paulinische beer van de verzoening 590500	
FEB 10 '32	Wikgren # 2	FEB. 26 '32

UNIVERSITY OF CHICAGO

56 505 292

